

TERMÉSZETVÉDELMI
CÉLÚ
LIFE PROJEKTEK
MAGYARORSZÁGON

**Természetvédelmi célú
LIFE projektek Magyarországon**

Szerkesztette: Sashalmi Éva, Érdiné dr. Szekeres Rozália

Írta: Bankovics András, Bodnár Mihály, Demeter Iván, Ecsedi Zoltán, Marco Fritz, dr. Góri Szilvia, Halpern Bálint, Horváth Márton, Kapocsi István, Kézdy Pál, Kis Ferenc, dr. Kiss Béla, Kovács András, dr. Kovács Eszter, dr. Lengyel Szabolcs, Lukács Attila, Márkus Márta, Megyeri Erzsébet, ifj. Oláh János, Olajos Péter, Rév Szilvia, Sashalmi Éva, Siposs Viktória, Szemethy László

A térképeket szerkesztette: Zsembery Zita

Szakmailag ellenőrizte: dr. Magyar Gábor

Borítóképek: Bakó Botond, dr. Kalotás Zsolt, Kovács András, Lesku Balázs, Motkó Béla

Kiadó: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatal
Felelős kiadó: Haraszthy László

Grafikai tervezés és nyomdai előkészítés: Line & More Kft.
Nyomdai kivitelezés: Komáromi Nyomda Kft.

ISBN 963 217 554 9

© Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatal, Budapest 2005

Előszó	5
A LIFE programról röviden	7
A Magyarországon folyamatban lévő LIFE-Nature projektek bemutatása	13
Emlős nagyragadozók hosszú távú védelmének megalapozása Magyarországon	13
Nagy-vókonyai vizes és pusztai élőhely-rehabilitáció	19
Tájrehabilitáció a Hortobágyi Nemzeti Parkban	23
A parlagi sas védelme a Kárpát-medencében	29
A réti angyalgöyökér (<i>Angelica palustris</i>) élőhelyeinek gyakorlati védelme	35
Pannon tölgyesek és dolomit gyepek élőhely-rekonstrukciója a Kis- és Nagy-Szénáson	39
Hullámtéri gazdálkodás a Közép-Tisza mentén	43
LIFE-Environment a természetvédelemért	49
Integrált vízgazdálkodási rendszer az árvízvédelmi, a természetvédelmi és a vidéki foglalkoztatási problémák egyidejű kezelésére	49
Néhány jó tanács a pályázóknak – a kedvezményezettek szemével	53
Egy EU szakértő javaslatai a magyar LIFE pályázatokhoz	57
A 2004-ben nyert pályázatok rövid bemutatása	61
Ajánlott címek, honlapok	63

Előszó

Magyarországon az aktív természetvédelmi tevékenység viszonylag későn, az 1970-es évek elején kezdődött. Az utóbbi 30 évben létrejött a védett természeti területek hálózata, megtörtént az ún. érzékeny természeti területek kijelölése, valamint 2004 októberében az Európai Unió ökológiai hálózatahoz tartozó területek, az ún. Natura 2000 területek kihirdetése. Ez alatt a három évtized alatt azonban egyszerre kellett gondoskodni a természeti értékek feltárásáról és védetté nyilvánításáról, a védelem biztosítását szolgáló intézményrendszer kialakításáról és fejlesztéséről, a védett természeti területek látogatási, bemutatási feltételeinek megteremtéséről és a károsodott élőhelyek helyreállításáról. Érthető, hogy ilyen körülmények között a szükségesnél kevesebb forrás állt rendelkezésre az élőhely-rekonstrukciókra.

Az Európai Unió természetvédelmi célú LIFE (LIFE-Nature) programja elsősorban a Natura 2000 területek állapotának megőrzését és javítását szolgálja, illetve támogatja az Unió madárvédelmi irányelvének I. mellékletén, valamint az élőhelyvédelmi irányelv II és IV. mellékletén szereplő közösségi jelentőségű fajok megőrzését a Natura 2000 területeken kívül is.

A környezetvédelmi célú LIFE (LIFE-Environment) pályázati forrás is fontos szerepet kaphat a természetvédelemben, mint azt a kiadványban bemutatott példa alátámasztja, és a jövőben is érdemes lehet számításba venni ezt a pénzügyi alapot a természetvédelem céljainak megvalósulásához.

Bár a magyar természetvédelem forrásai az utóbbi évtizedben jelentősen bővültek, a LIFE pályázatok révén mind a társadalmi természetvédelmi szervezetek, mind a nemzeti park-igazgatóságok olyan támogatáshoz jutottak, amelyek nagyban segítik legértékesebb területeink, legféltebb fajaink megőrzését.

Magyarország számára a LIFE források 2001-ben nyíltak meg. A hazánkban benyújtott LIFE-Nature pályázatok közül ez idáig 10 kapott támogatást.

Kiadványunkban bemutatjuk a 2001, 2002, 2003 években kezdődött 6 LIFE-Nature projektet, egy Ausztria által beadott, de nálunk megvalósuló természetvédelmi pályázatot, illetve egy olyan LIFE-Environment projektet, amelynek számos eleme szintén természetvédelmi célt szolgál. Emellett a 2004-ben nyertes pályázatok céljait is röviden összefoglaljuk, valamint közreadjuk a kedvezményezettek és egy EU szakértő tanácsait.

Szeretnénk, ha a projektek bemutatásával, valamint a pályázatírás, illetve a megvalósítás során szerzett tapasztalatok ismertetésével minél több további pályázat kidolgozását segíthetnénk.

Bár minden újabb pályázat növeli a konkurenciát, de az igazi versenytársak az immáron kibővült Unió 25 országában és nem határainkon belül vannak. Ezért is különösen fontos, hogy az ismeretek minél szélesebb körben elérhetőek legyenek, mert akkor várható el, hogy az egyre élesedő nemzetközi versenyben a természeti értékekben különösen gazdag Kárpát-medence az őt megillető támogatást kapja. A pannoni biogeográfiai régió természeti értékeinek hosszú távú fennmaradását a nemzeti és a LIFE források együttesen biztosíthatják.

Budapest, 2004. december

Haraszthy László

A LIFE programról röviden

Előzmények

A LIFE (**L**'Instrument **F**inancier pour l'**E**nvironnement) az Európai Unió környezetvédelmi politikáját támogató pénzügyi eszköz, amelyet 1992-ben hoztak létre. A LIFE program szakaszokban valósul meg, jelenleg a harmadik szakasza folyik (I: 1992–1995, II: 1996–1999, III: 2000–2004, III+: 2005–2006). A LIFE III 2000-ben a környezetvédelmi célú pénzügyi eszközről szóló 1655/2000/EK rendelet elfogadásával kezdődött. Ennek a szakasznak a lezárását az Európai Unió eredetileg 2004-re tervezte, de végül 2006-ig meghosszabbította. A 2000–2004 időtartam költségvetése 640 millió euró, ebből 300 millió euró jutott természetvédelmi célú projektekre (LIFE-Nature). A LIFE program költségvetése a 2005–2006 időszakra 317 millió euró, amelyből kb. 149 millió euró a LIFE-Nature program pénzügyi kerete.

Finanszírozási területek

1. Természetvédelem (LIFE-Nature)

Fő célja a madárvédelmi irányelv és az élőhelyvédelmi irányelv végrehajtásának, különösen az európai jelentőségű védett területek hálózatának, a Natura 2000 hálózat kialakításának elősegítése. A LIFE-Nature tehát olyan projekteket támogat, amelyek a közösségi jelentőségű élőhelyek, illetve vadon élő növény- és állatfajok populációi kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzését vagy helyreállítását segítik.

2. Környezetvédelem (LIFE-Environment)

Célja a közösségi környezetvédelmi politika és törvényhozás végrehajtását elősegítő tevékenységek támogatása, és innovatív módszerek fejlesztésének elősegítése mintaprojektek támogatásán keresztül. Fő finanszírozási területek: földhasználat fejlesztése és tervezése, vízgazdálkodás, gazdasági tevékenységek környezetkárosító hatásának csökkentése, hulladékgazdálkodás, termékek környezetkárosító hatásának csökkentése.

3. Egyes Európai Unió kívüli országok környezetvédelmi programjai (LIFE-Third Countries)

Célja a fenntartható fejlődés elősegítése olyan projektek támogatása révén, amelyek hozzájárulnak a környezetvédelmi szektor és a környezetvédelmi politika adminisztratív struktúrájának kialakításához. Hazánkra ez a program nem vonatkozik.

A LIFE-Nature programban a következő célok támogathatók:

- az élőhelyvédelmi irányelv alapján különleges természet-megőrzési területnek jelölt terület(ek) megőrzése
- a madárvédelmi irányelv alapján kijelölt különleges madárvédelmi terület(ek) megőrzése
- az élőhelyvédelmi irányelv II. vagy IV. mellékletén szereplő növény- vagy állatfaj(ok) megőrzése és/vagy a madárvédelmi irányelv I. mellékletén szereplő madár(ek) megőrzése.

A természetvédelmi célú LIFE pályázat elkészítése során az alábbi hat kategóriába kell besorolni a tevékenységeket:

- előkészítő intézkedések (projekt partnerek közötti találkozók, tárgyalás az érintettekkel, kezelési tervek készítése, engedélyek megszerzése stb.)
- földvásárlás, földbérlés, halászati vagy vadászati jog megszerzése
- egyszeri beavatkozások (tájidegen fajok eltávolítása, élőhely-rehabilitáció stb.)

- ismétlődő tevékenységek (az élőhelykezelés és/vagy a monitorozás elindítása, a szükséges eszközök megvásárlása stb.)
- a társadalmi tudatosság növelése és a projekt eredményeinek terjesztése (kiadványok megjelentetése, találkozók szervezése, tanösvények kialakítása, honlap létrehozása stb.)
- a projekt irányítása, az eredmények monitorozása

Finanszírozás

A LIFE-Nature alap a projekt költségvetésének maximum 50%-át biztosítja. Kivételesen ez az arány a 75%-ot is elérheti: az élőhelyvédelmi irányelv szerint kiemelt jelentőségű élőhelyek vagy fajok, illetve – a madárvédelmi irányelv alapján felállt Ornis Bizottság szerint – a kipusztulás által veszélyeztetett madárfajok esetében.

A LIFE-Environment programban a maximális támogatási arány 50%, kivéve a jelentős nettó bevételt eredményező projekteket, amikor ez az arány maximum 30%.

Jogi háttér

A LIFE programhoz az alábbi közösségi jogszabályok kapcsolódnak:

- A Tanács 79/409/EGK irányelve (1979. április 2.) a vadon élő madarak védelméről (madárvédelmi irányelv);
- a Tanács 92/43/EGK irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről (élőhelyvédelmi irányelv);
- az Európai Parlament és a Tanács 1655/2000/EK rendelete (2000. július 17.) a környezetvédelmi célú pénzügyi eszközről (LIFE);
- 10/2001. (I. 30.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és annak tagállamai közötti Társulási Tanács 1/2001. számú, a Magyar Köztársaságnak a környezetvédelem pénzügyi eszközei (LIFE) programban történő részvétele módozatainak és feltételeinek elfogadásáról szóló határozata kihirdetéséről;
- az Európai Parlament és a Tanács 1682/2004 /EK rendelete (2004. szeptember 15.) a környezetvédelmi célú pénzügyi eszközről (LIFE) közzétett 1655/2000/EK számú rendeletének (2000. július 17.) módosításáról.

A pályázás módja

Az aktuális pályázati felhívás minden évben szerepel a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM) honlapján. A pályázat benyújtásához szükséges anyagok letölthetők a következő címről: <http://europa.eu.int/comm/environment/life/funding/index.htm>.

A pályázatokat az illetékes nemzeti hatóságok – hazánkban a KvVM Fejlesztési Igazgatósága – továbbítják az Európai Bizottságnak. A brüsszeli elbírálás mellett a nemzeti hatóság (KvVM) is véleményezi a pályázatokat. Az Európai Bizottság az országok bírálatát kiegészítő információként veszi figyelembe.

LIFE pályázatot minden természetes és jogi személy benyújthat. A projekt célkitűzéseinek illeszkednie kell a közösségi politika és törvényhozás céljaihoz, és meg kell felelnie a pályázati feltételeknek.

A LIFE támogatás kizárja, hogy a pályázat egyidejűleg más európai uniós forrásból is támogatásban részesüljön.

LIFE projektciklus

Az eddigi gyakorlat szerint a nyertes pályázatok esetében a pályázat LIFE Irodához történő benyújtása után kb. egy évvel történik a szerződéskötés. A projektciklus adott évre vonatkozó ütemezéséről a KvVM Fejlesztési Igazgatóságán (FI) működő LIFE Iroda tud információt nyújtani.

<i>Tevékenység</i>	<i>Felelős</i>
LIFE-Nature projektelőkészítő workshop	KvVM-FI LIFE Iroda
LIFE-Environment projektelőkészítő workshop	KvVM-FI LIFE Iroda
LIFE-Nature pályázatok beadása	Pályázó
A LIFE-Nature pályázatok továbbítása az EU LIFE Osztálya felé	KvVM-FI LIFE Iroda
LIFE-Environment pályázatok beadása	Pályázó
A LIFE-Environment pályázatok továbbítása az EU LIFE Osztálya felé	KvVM-FI LIFE Iroda
Formai értékelés	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály
Tartalmi értékelés	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály; KvVM
A „rövid lista” (potenciális nyertesek listája) elkészítése az Élőhelyvédelmi Bizottság, a LIFE Bizottság és a csatlakozó országok képviselői számára	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály
Kérdések küldése a potenciális nyertesek számára	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály
Az Élőhelyvédelmi Bizottság ülése	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály
A LIFE Bizottság ülése	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály
A kiválasztott projektek átdolgozása	Pályázó
A Bizottság végleges döntése	Európai Bizottság
Nyertesek értesítése, szerződéskötés	Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság D1. LIFE Osztály

Magyarország részvétele a LIFE-Nature programban

Hazánk 2001-ben vette igénybe a LIFE forrást először, még csatlakozó országgént tagdíj fizetése mellett.

Magyarországon 2003-ig 29 LIFE-Nature pályázat közül 6 nyert támogatást. Az uniós társfinanszírozás a projektekre összesen 3 162 255 euró. 2004-ben 11 magyarországi LIFE-Nature pályázat közül 4 nyert, ami 3 812 151 euró támogatást jelent.

Kiadványunkban 6 LIFE-Nature pályázaton kívül bemutatunk egy WWF Ausztria által benyújtott, de hazánkban megvalósuló projektet is, illetve az egyik nyertes LIFE-Environment pályázatot. Ez utóbbi példa arra, hogy a LIFE-Environment természetvédelmi érdekeket is szolgálhat más célok (pl. árvízvédelem, vidékfejlesztés) elérésével összekapcsoltan. „Az eddigi eredmények rövid összefoglalója” című fejezet a projektek 2004. decemberi állapotát mutatja be. A 2004-ben nyert LIFE-Nature pályázatokról a kiadvány végén rövid összefoglaló található.

A kiadványban részletesen bemutatott projektek

A pályázat címe	A meg- ítélés éve	Kedvezményezett	EU általi támogatás (euró)	Önrész (euró)	Támo- gatási arány (%)
Emlős nagyragadozók hosszú távú védelmének megalapozása Magyarországon (Funding the base of long term large carnivore conservation in Hungary)	2000	Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszék	254 015	136 778	65
Nagy-vókonnyai vizes és pusztai élőhely-rehabilitáció (Habitat management of Hortobágy eco-region for bird protection)	2002	Hortobágy Természetvédelmi Egyesület	622 151	207 383	75
Tájrehabilitáció a Hortobágyi Nemzeti Parkban (Restoration of pannonic steppes, marshes of Hortobágy National Park)	2002	Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság	546 521	234 223	70
A parlagi sas védelme a Kárpát-medencében (Conservation of <i>Aquila heliaca</i> in the Carpathian basin)	2002	Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület	439 106	146 369	75
A réti angyalgyökér (<i>Angelica palustris</i>) élőhelyeinek gyakorlati védelme (The practical protection of <i>Angelica palustris</i> habitats)	2002	E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület	665 000	665 000	50
Pannon tölgyesek és dolomit gyepek élőhely-rekonstrukciója a Kis- és Nagy-Szénáson (Restoration of Pannonic forests and grasslands on the Szénás-hills)	2003	Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság	635 462	211 821	75
Hullámtéri gazdálkodás a Közép-Tisza mentén (Management of floodplains on the Tisza)	2000	WWF Ausztria, megvalósító partner: WWF Magyarország	217 663	217 663	50
Integrált vízgazdálkodási rendszer az árvízvédelmi, a természetvédelmi és a vidéki foglalkoztatási problémák egyidejű kezelésére (Integrated [Multi-level inundation] water management system solving flood-protection, nature conservation and rural employment challenges)	2003	Tisza-Szamos Kht. (jelenleg ÁBK SZ Kht.)	257 358	604 522	30

2004-ben támogatást nyert LIFE-Nature pályázatok

A pályázat címe	A meg- ítélés éve	Kedvezményezett	EU általi támogatás (euró)	Önrész (euró)	Támo- gatási arány (%)
A tűzok védelme Magyarországon (Conservation of <i>Otis tarda</i> in Hungary)	2004	Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság	1 929 024	2 420 447	44
A rákosi vipera (<i>Vipera ursinii rakosiensis</i>) hosszú távú megőrzésének megalapozása (Establishing the background of saving the Hungarian meadow viper [<i>Vipera ursinii rakosiensis</i>] from extinction)	2004	Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület	324 500	324 500	50
Gyepterületek rehabilitációja és mocsarak védelme az egyek- pusztakócsi mocsárrendszer területén (Grassland restoration and marsh protection in Egyek-Pusztakócs)	2004	Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság	700 302	339 698	67
A Beregi-síkság komplex élőhely-rehabilitációja (Északkelet- Magyarország) – „A dagadólápok, az átmeneti lápok, a síklápok, valamint a fás legelők és a gyepterületek helyreállítása és hosszú távú fenntartása” (Complex habitat rehabilitation of the Central Bereg Plain, Northeast Hungary – Restoration and preparation for long term maintenance of active raised bogs, mires, fens, grasslands and parkland meadows)	2004	Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság	858 325	367 853	70

További információ a LIFE programról a kiadvány végén megadott címeken kapható.

A Magyarországon folyamatban lévő LIFE-Nature projektek bemutatása

Emlős nagyragadozók hosszú távú védelmének megalapozása Magyarországon (Funding the base of long term large carnivore conservation in Hungary)

Pályázati azonosító: LIFE00NAT/H/007162

Kedvezményezett: Szent István Egyetem
Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszék

Cím: Gödöllő 2100, Péter Károly u. 1.

Kapcsolattartó:

Szemethy László Tel.: 28/522-086

Mobil: 30/474-6733 Fax: 28/420-189

E-mail: szlaci@ns.vvt.gau.hu

Márkus Márta Tel.: 28/522-086

Mobil: 30/474-6736 Fax: 28/420-189

E-mail: mmarti@ns.vvt.gau.hu

Honlap: www.vvt.gau.hu/life

Partner: Környezetvédelmi és Vízügyi
Minisztérium

A projekt teljes költsége: 390 793 euró

EU támogatás: 254 015 euró (65%)

Önrész: 136 778 euró

A projekt időtartama: 2001. május –
2006. április

Szent István Egyetem

Vadbiológiai és Vadgazdálkodási
Tanszék

A nagyragadozók hosszú távú
védelmének megalapozása
Magyarországon

Előzmények

A Kárpát-medence nagyragadozói közül a farkas (*Canis lupus*) és a hiúz (*Lynx lynx*) valaha Magyarországon is állandó jelenlétű fajnak számított. A XIX. század közepére azonban részben az e fajok számára alkalmas élőhelyek csökkenése, részben az intenzív vadászat miatt számuk aggasztóan lecsökkent. A század végére mindkét állatfaj eltűnt az ország területéről, csupán elvétve lehetett hallani egy-egy, a szomszédos országból átkóborolt példányról.

Az 1980-90-es évektől kezdve azonban egyre több ilyen eseti megfigyelésről számoltak be: megjelent, sőt néhol meg is telepedett néhány állat a hazai erdőkben.

A természetvédelemért felelős minisztérium védelem alá helyezte az addig eltűntnek nyilvánított két fajt, a vadgazdálkodók és az állattartó gazdák körében ugyanakkor heves ellenérzéseket váltott ki az állatok megjelenése. A gazdák a jószágokat, a vadgazdálkodók az értékes vadat féltik a farkasoktól, hiúzoktól. Az átlagember képzeletében még ma is általában a mesékből ismerős vérszomjas ragadozóként jelennek meg a farkasok, annak ellenére, hogy ez köztudottan nem igaz.

Tárgyi tudásunk a két faj hazai vonatkozásait tekintve meglehetősen hiányos. Nem tudjuk, hogy pontosan mikor és minek a hatására indult meg a visszatelepülés, milyen kapcsolatban állnak a hazai populációk a szomszédos országok populációival. Egyelőre csak sejtéseink vannak, hogy azok az állatok, amelyek megjelentek a magyarországi erdőkben, mikor és honnan jöttek hazánk területére. Hiányosak az ismereteink a két faj elterjedésére és környezeti igényeire vonatkozóan is, ugyanakkor a védelem tudományos megalapozásához ezek az információk nélkülözhetetlenek.

A projekt célkitűzései

A projekt a Magyarországon vadon élő nagyragadozók védelmének megalapozását, a visszatelepülés elősegítését tűzte ki célul.

Feladatunk az állomány helyzetének pontos felmérése és változásainak folyamatos nyomon követése, az állatok megjelenésével felmerülő konfliktusok, problémák (kártérítés, kompenzáció) felmérése, illetve ezek kezeléséhez a jogszabályi háttér és a gyakorlati módszerek kialakítása. Ezzel párhuzamosan a nagyközönség és az érintettek folyamatos tájékoztatása folyik.

Hiúz (*Lynx lynx*) (Fotó: Orbán Zoltán)

A projekt keretein túl, hosszú távú célunk a tudományos kutatások eredményeire támaszkodó ökológiaifolyosó-rendszer létrehozása, amely a stabil állományok kialakulását segíti elő.

Tevékenységek

1. A védelem tudományos megalapozása

Az intézkedések tervezéséhez nélkülözhetetlen a visszatelepülés részleteinek pontos ismerete (mikor és minek hatására kezdődött a visszatelepülés, mennyire függők vagy függetlenek a hazai állományok a szomszédos országok állományaitól, milyen sebességgel, milyen útvonalakon történik a visszatelepülés). A tájékozódás azonban sokszor nehézségekbe ütközik, mivel eddigi tudásunk a farkas és a hiúz állomány-terjedésével kapcsolatban csupán szórvány-megfigyeléseken alapul.

Jelentősebb tevékenységek:

1. A farkas és a hiúz előfordulásának kérdőíves felmérése

Az állományfelmérés lényege, hogy a kiküldött kérdőívek kitöltésével a vadásztársaságok elnökeinek, fővadászainak vagy vadászmeisterének kell válaszolniuk saját területüket illetően a különböző fajok állományának alakulásáról. A válaszokat GIS alapú adatbázisba gyűjtjük és értékeljük. Ez a módszer a gyors, áttekintő információk szolgáltatása mellett a többi felmérés eredményeinek ellenőrzésére is használható. (A Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszéknek már több évre visszanyúló tapasztalata van a kérdőíves felmérésekben.)

2. A farkas és a hiúz előfordulásának terepi monitorozása

A kérdőíves felmérés áttekintő jellegű adatai mellett szükség van a terület közvetlen terepi vizsgálatára is. Az eddig történt vizsgálatok eredményei azonban sok esetben félrevezetőek lehetnek, mivel nagyon függenek például az azokat végző személy szaktudásától, lelkesedésétől, a vizsgálatra szánt időtől. A projekt keretében indított terepi monitorozás éppen ezért egységes módszereket alkalmaz. Szakemberek – főleg természetvédelmi őrök – járják be a nagyragadozók által rendszeresen látogatott területeket (jellemzően az Északi-középhegységben). A vizsgálat szinkron módon folyik évente hat alkalommal, minden évben a január, február, április, július, október és december hónapok közepéhez leg-

közelebb eső hétvégén. A résztvevőknek egységes jegyzőkönyvet kell kitölteniük, amely minden esetben tartalmazza az adott terület térképét is. A jegyzőkönyvben feljegyzik a talált életjel (talpnym, prédamaradvány, ürülék, kaparás, szőr stb.) tulajdonságait és az észlelés körülményeit, a térképen pedig pontosan bejelölik a talált nyom helyét. A jegyzőkönyvek és az egyéb dokumentációk – fénykép, gyűjtött minta – elemzésére a Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszéken kerül sor.

Az így felépített rendszer eredményei alapján nyomon lehet követni a meglévő állomány terjeszkedését és a kóbor példányok előfordulását is. Ezen kívül háttéradatokat kapunk a különböző konfliktusok (kompenzációs igény, illegális elejtés) rendezéséhez.

3. Farkas és hiúz egyedek rádiotelemetriás nyomon követése

Az állatok számára alkalmas élőhelyek feltérképezéséhez ismernünk kell a számukra feltétlenül szükséges környezeti feltételeket, ezért az állatok által választott élőhelyek tulajdonságainak elemzéséből kell kiindulni. Ennek vizsgálatára az egyedi nyomkövetésen alapuló rádiotelemetriás technika alkalmas. A módszer kipróbálására még nem került sor, a megvalósítás érdekében intenzív csapdázás folyik.

4. Farkas- és hiúz-adatbázis létrehozása

A jelen helyzet minél pontosabb és részletesebb megismerésén kívül szükség van a múltbeli ismeretek összegzésére is. A különböző forrásból származó információk megbízhatósága azonban más és más lehet, ezért az adatok összevetésekor mindig figyelembe vesszük azok forrását. Az adatokat GIS alapú adatbázisban dolgozzuk fel.

5. Nemzetközi kapcsolatok kialakítása

Magyarországon az Északi-középhegység szerves egységet alkot a Kárpátokkal, ahonnan – feltehetőleg – a visszatelepülő egyedek érkeznek. A határ menti populációk vizsgálata és a jövőbeni rádiotelemetriás vizsgálatok zökkenőmentes lebonyolítása érdekében jó munkakapcsolatot alakítottunk ki a szlovák szakemberekkel.

II. Jogi és hatósági háttér kialakítása

2001-től mindkét faj fokozottan védett. A védelem kihirdetése azonban sajnos nem elegendő, a hazai farkas- és hiúzállományra még mindig az illegális elejtések jelentik a legfőbb veszélyt. Ennek visszaszorítása érdekében szükség van a jogszabályok hatékonyabb betartatására, valamint a büntetések lehetőség szerinti szigorítására is.

Jelentősebb tevékenységek:

1. A farkas és a hiúz fajmegőrzési tervének elkészítése

A fajmegőrzési terv célja, hogy egységes koncepciót alakítson ki a farkas és a hiúz védelmére a hazai természetvédelem és vadgazdálkodás területén, és elősegítse a jogi védelem érvényesítését. A farkas és a hiúz fajmegőrzési tervének elkészítése a projekt egyik kiemelt feladata.

A fajmegőrzési terv kidolgozásakor elsődleges szempont volt, hogy a különböző érintett érdekcsoportok, az állami és társadalmi szervek egyaránt ismerjék meg és fogadják el a védelmi koncepciót. A feladatok tervezését végző szakértői csoport tagjait a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM), a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) munkatársai, valamint egyéb szervezetek: a WWF Magyarország, az Országos Magyar Vadászkamara és a Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszék kutatói alkotják.

A terv sorra veszi a korábbi előfordulásokat, a két faj magyarországi védelmi helyzetét és a veszélyeztető tényezőket. Ezek alapján megoldási javaslatokat kínál, kijelöli a védelmi feladatokat rövid (2-5 év) és hosszú távra (5-10 év), valamint megnevezi az egyes feladatok felelőseit.

2. A farkas- és hiúzvédelem személyi hátterének kiépítése

A minél hatékonyabb intézkedések kivitelezéséhez szükség van egy olyan szakértői hálózat kiépítésére, melynek tagjai bizonyos esetekben – illegális elejtés, kárfelvétel – döntésre jogosultak. A szakértői listát az érintett minisztériumoknak, a KvVM-nek és az FVM-nek egyaránt el kell ismernie.

3. Kárbecslési és kompenzációs rendszer kidolgozása

A nagyragadozók illegális elejtésének egyik fő oka, hogy a vadgazdálkodók és az állattenyésztők tartanak az esetleges károkozástól, és így próbálják megelőzni azt. A társadalom érzékeny a nagyragadozókkal történő konfliktusokra, ezért mindenhol felmerül az igény a kompenzáció lehetőségének és a kárfelvételi eljárás részletes, gyakorlatban is működő módszerének kidolgozására.

A külföldön alkalmazott gyakorlat általában nem alkalmazható Magyarországon, ugyanis nálunk elsősorban nem háziállatokban történik károkozás, hanem a vadállományt fogyasztják a nagyragadozók. Tekintettel arra, hogy a vad az állam tulajdona, a nagyragadozók esetleges hátrányos hatása, illetve a vadgazdák bevételkiesése nehezen bizonyítható. A Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszéke ezért indokoltnak tart – és ezt a projektben ajánlásként is megfogalmaz – egy speciális támogatási rendszer kidolgozását a vadgazdálkodók számára. Azok a vadásztársaságok, melyek területén bizonyíthatóan nagyragadozó él – ezt független vizsgálat dönti el és ellenőrzi – jogosultak lennének pályázni bizonyos támogatásra. A pályázat kiírója így ismerné el a vadgazdálkodó egész éves munkáját, mellyel a nagyragadozók számára is alkalmas élőhelyet tudott fenntartani.

Az intézkedések bevezetésével feltehetően a vadgazdálkodók szemlélete hosszabb távon formálódna, és jobban elfogadnák területükön a nagyragadozókat.

II. Ismeretterjesztés, szemléletformálás

A farkas és a hiúz (általában a ragadozók) társadalmi megítélése kifejezetten negatív, annak ellenére, hogy hozzájárulnak az erdei életközösség és a vadállomány jó minőségének fennmaradásához. A ragadozók ugyanis a szarvas és őz csapatokból a gyengébb, sérült egyedeket választják ki, megakadályozva ezzel azok elszaporodását, biztosítva természetes szelekciójukat.

Ugyanakkor rendkívül óvatos állatok, az embert lehetőség szerint kerülik. Valószínűleg ebből az „emberkerülésből” fakadnak azok a félreértések és féligazságok, amelyek a nagyragadozókkal szembeni ellenérzéseket táplálják. A védelem hatékonyságának érdekében ezen a negatív képen változtatni kell (pl. nevelés, oktatás, találkozók, viták szervezése, a kapott eredmények terjesztése).

Farkasnyom (Fotó: Szabó Ádám)

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A munka során eddig mintegy 250 adatot sikerült összegyűjtenünk (az adatgyűjtés a XX. század elejétől kezdődő időszakot fedte le). A farkas és a hiúz leggyakrabban az Északi-középhegységben (Aggtelek, Zemplén térségében) fordul elő, ezen kívül a farkas időnként megjelenik Bács-Kiskun megye déli részén is.

A terepi monitoringrendszer kiépült, az Északi-középhegység területén jelenleg 25 útvonalat járnak állandóan a megfigyelők. A rendszer hatékonyságának fokozására elindítottunk egy másik akciót is, amelybe bevontuk – ellenőrzött körülmények között – a nagyközönséget is. Költési időszak után begyűjtjük a területről az énekesmadarak fészkeit, és az azok fé-

szekanyagában található szőröket elemezzük. Egy új technológiával, egyszerű mikroszkópos felszereléssel már egy szál szőrből is nagy valószínűséggel megállapítható a szőrszál „gazdájának” faja.

Elkészültek a fajmegőrzési tervek, a kompenzációs, ill. támogatási rendszer kidolgozása még egyeztetéseket igényel.

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

A turisták számára kihelyezendő információs táblák elkészültek. Ezen kívül számos vitafórumot szerveztünk a civilek és a szakemberek számára, erről több helyen beszámolt a média is. A közönség érdeklődést mutatott a téma iránt.

A kutatási témáról internetes honlapot készítettünk, ami szintén része a projektnek. Ezzel az eszközzel a munka legfrissebb eredményeinek bemutatása mellett lehetőség nyílik a két faj ökológiájának és biológiájának bővebb bemutatására is, valamint olcsón és egyszerűen tartható fenn folyamatos kapcsolat az érdeklődőkkel.

Írta: Szemethy László és Márkus Márta

Nagy-vókonnyi vizes és pusztai élőhely-rehabilitáció (Habitat management of Hortobágy eco-region for bird protection)

Pályázati azonosító: LIFE02NAT/H/008638

Kedvezményezett:

Hortobágy Természetvédelmi Egyesület

Cím: Balmazújváros 4060, Esze Tamás u. 8.

Kapcsolattartó: Ecsedi Zoltán Tel.: 52/377-085

Mobil: 30/361-7773 Fax: 52/449-810

E-mail: euroland@mail.datanet.hu

Honlap:

<http://www.hortobagyte.hu/06-life-h.html>

Partner: Hortobágyi Természetvédelmi és

Génmegőrző Közhasznú Társaság,

Hortobágyi Őko Szövetkezet,

Rózsa Péterné magánvállalkozó

A projekt teljes költsége: 829 534 euró

EU támogatás: 622 151 euró (75%)

Önrész: 207 383 euró

A projekt időtartama: 2002. július – 2006. július

Előzmények

Az utóbbi évtizedben drasztikusan csökkent a Hortobágyi Nemzeti Park területén a kopár, sziki környezetben fészkelő madárközösségek száma. A szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla*) – széki lile (*Charadrius alexandrinus*) – széki csér (*Glareola pratincta*) – ugartyúk (*Burhinus oedipnemos*) alkotta fészkelő madárközösség gyakorlatilag kipusztult a Hortobágyról. Jelentős mértékben csökkentek a gulipán (*Recurvirostra avosetta*) – gólyatölcs (*Himantopus himantopus*) – piroslábú cankó (*Tringa totanus*) – nagy goda (*Limosa limosa*) – sárszalonka (*Gallinago gallinago*) – pettyes vízcisibe (*Porzana porzana*), a vörösnakú vöcsök (*Podiceps grisegena*) – feketenyakú vöcsök (*Podiceps nigricollis*) – fehérszárnyú szerkő (*Chlidonias leucopterus*) – fattyúszerkő (*Chlidonias hybridus*) – törpevízcisibe (*Porzana pusilla*) – csikosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*) és a kék vércse (*Falco vespertinus*) – búbos banka (*Upopa epops*) – kis őrgébics (*Lanius minor*) – vetési varjú (*Corvus frugilegus*) közösségei is. Az aktív védelem ellenére további intézkedések szükségesek a túzok (*Otis tarda*), daru (*Grus grus*), kis lilik (*Anser erythropus*), vörösnakú lúd (*Branta ruficollis*), vékonycsőrű póling (*Numenius tenuirostris*), valamint a parlagi sas (*Aquila heliaca*) és a fekete sas (*Aquila clanga*) állományának és élőhelyének megőrzéséhez, gyarapításához. A madárközösségek csökkenésének fő oka a kopár környezetű és legeltetett vizes élőhelyekhez kötődő növény- és rovar társulások eltűnése, amely elsősorban a pusztát érintő káros beavatkozásoknak (csatornázás, cserjésedés) és a külterjesen legeltetett háziállat-állomány csökkenésének köszönhető. A régi pusztai állatfajtáknak ugyanaz az ökológiai szerepe a puszták fenntartásában, mint más füves környezetben a vadon élő állatfajoknak. Megfelelő élőhelyen legeltetve őket a növény társulások optimális kezelése biztosítható, mely a madár élőhelyek újbóli kialakulását eredményezi: a mocsáron bivaly, a mocsárreton mangalica, a szikes réten magyar szürke és magyar tarka szarvasmarha, a szikes pusztán és szikfokon rackajuh, a cserjés, ruderális területen kecske tartásával végezhető az élőhely kezelése. Az utóbbi évtizedekben ez az ősi és hagyományos legeltetési rendszer megszűnőben van, különösen a gazdaságilag értékesebb fajták és új tartásmódok előretörésével. Nagy-Vókonya térségében a degradálódási folyamatokat tovább fokozta a házilúd. A gyakran 5-10 ezer példányt is számláló állomány „legelésével” és ürülékével csaknem kipusztította az őshonos szikes növény társulásokat.

A projekt célkitűzései

A projekt konkrét célja az ismertetett kedvezőtlen ökológiai változások megállítása és visszafordítása, valamint a kipusztulás szélére sodródott sziki madárközösségek élőhelyeinek rekonstrukciója.

További céljaink között szerepel a Hortobágy egyedülálló tájképi értékeinek helyreállítása, vizes élőhelyek, valamint egy legelőtő kialakítása. A vizes élőhelyek mellett azonban fontos célunk az ürmös szikes puszta és hernyópázsitos szikes rét rehabilitációja, a térség természetes vízjárásának visszaállítása, a hagyományos pásztoréptmények megóvása és helyreállítása, az extenzív külterjes állattartás erősítése és az ökológiailag fenntartható magas szintű legeltetési rendszerek alkalmazása az élőhely-kezelésben. A magyar füves élőhelyek hosszú távú fenntartásához működő modellt készítünk. Nélkülözhetetlen feladat az eredmények bemutatása, ezért megfigyelőhelyeket építünk ki, és a területet felhasználjuk a környezeti nevelésben és az ökoturizmusban is.

A gazdasági fenntarthatóság alapja Vókonya-Karácsonyfok térségében a biogazdálkodás megteremtése és biotermékek készítése. A bevételekből fedezhető a projektidőszak utáni működéshez szükséges minimális pénzügyi ráfordítás (vízdíj, őrzés, karbantartás).

Tevékenységek

A legfontosabb feladatunk egy 200 hektáros vizes élőhely rekonstrukciója és az ehhez kapcsolódó földmunkák kivitelezése, valamint egy 1200 hektáros szikes puszta helyreállítása. Utóbbi esetben az egykori rizstelepek felszámolása érdekében közel 90 kilométer csatorna- és gátrendszer, valamint 300 darab zsilip megszüntetését végezzük el vállalkozók bevonásával. Felszámoljuk továbbá a pusztát elborító nem őshonos bokrokat és cserjéket (2000 példány). Az egységes hortobágyi táj megőrzése érdekében felújítjuk a területen található pásztorépületeket és gémeskutakat. A régi háziállat-fajták állományát növeljük 1040 példánnyal. Mivel a területen a túllegeltetés a cél, ezért nem kaszálunk, hanem az állatok téli takarmányát a pusztát szegélyező szántóterületről biztosítjuk, ahol 150 hektáron lucernát telepítettünk. A terület bemutatása érdekében két megfigyelőtornyot építünk és folyamatos terepi előadásokat tartunk. Az eredményeket cikkekben, kiadványokban, valamint egy filmben kívánjuk bemutatni.

Nagy-vókonyai háromgémű Rózsa-kút (Fotó: ifj. Oláh János)

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A vízimadárfajok számára 200 hektáros vizes élőhelyet (legelőt) alakítottunk ki egy, a háziludakkal túllegettetett és a csatornázás következtében leromlott területen. A területet villanypásztorral körberkerítettük. Magyar tarka és magyar szürke marhával, bivallyal, lóval, számmárral, rackajuhval, kecskével és mangalicával kívánjuk elérni az ökológiailag megfelelő, magas szintű legeltetést. 2003 nyaráig 30 magyar tarka marhát, 100 magyar szürke marhát, 400 mangalicát, 150 rackajuhot vásároltunk a partnerekkel együtt a LIFE projekt keretében. Ezen kívül közel 100 magyar szürke marhát, 40 kecskét, 15 szamarat és 5 lovat bérlegeltetésben tartunk.

Közel 1000 hektáron a csatornák, gátak eltüntetésével és a cserjések kiirtásával visszaállítottuk a pusztá eredeti vízjárását és tájképi jellegét, amely az ősi növénytársulások elterjedését és a sziki madárfajok élőhelyének újbóli kialakulását eredményezi. Közel 90 km, különböző méretű és szelvényű csatornát temettünk be és tüntetünk el, valamint 280 darab zsilipet, tiltót és átereszt távolítottunk el a projekt mintaterületéről.

Részben visszaállítottuk eredeti formába a pásztorépületeket és gémeskutakat, amelyek a megnövelt háziállat-állomány tartásához is szükségesek és a tájképi értéket is emelik.

Az állattartás elsősorban a projektben részt vevő partnerek feladata. A terület kezeléséhez szükséges nagyságú állatállomány fenntartása mellett a szaporulat egy részét biotermékként értékesítik.

A projekt menedzselését a Hortobágy Természetvédelmi Egyesület balmazújvárosi központja végzi, onnan irányítjuk a földmunkákat és az építéseket. A projekt egészéről féléves, a munkálatok kezdetét is megörökítő filmet készítünk (Széll Antal segítségével). Számos találkozón vettünk részt, ahol ismertettük a projekt jelentőségét és a jövőbeni lehetőségeket. A legfontosabb rendezvények a Nagy-Vókonya tanyán zajlottak, ahol biotermék-kóstolóval egybekötött előadásokat tartottunk, így már az első évben több mint 1500 érdeklődő nyert betekintést a projektbe. Néhány riport is készült a munkánkról az országos és helyi televíziók közreműködésével. Emellett folyamatosan beszámolunk a projekt eredményeiről a helyi és országos lapokban is. A munka eredményes elvégzése érdekében 5 munkatársat alkalmazunk.

2003. január 1-jétől a területen folyamatos és összehangolt monitorozás folyik. A botanikai és rovarügyi monitorozás március és október között történik, míg a minőségi és mennyiségi madártani felvételezések egész évben folynak. 2003-ban a munkálatok megkezdése előtt elvégeztük az alaplapot-felméréseket. Elkészítettük a terület vegetációtérképét, felmértük a kiválasztott indikátor rovarcsoportokat és a területen fészkelő, valamint az átvonuló madárfajokat. Külön mintaterületeket jelöltünk ki a legelés hatásának vizsgálatára, ahol táplálékbázis-vizsgálatokat is végzünk. 2003-ban

Gulipán (*Recurvirostra avosetta*)
(Fotó: ifj. Oláh János)

összesen 160 madárfajt regisztráltunk a területen. Ezen belül 68 faj fészkelését sikerült kimutatnunk, amelyből öt fokozottan védett: a rétisas (*Haliaeetus albicilla*), a kerecsensólyom (*Falco cherrug*), a piroslábú cankó (*Tringa totanus*), a gyöngybagoly (*Tyto alba*), a kuvik (*Athene noctua*). A vegetációtérkép elkészítése mellett elkezdtük a terület botanikai feltárását is. 2003-ban 190 növényfajt találtunk a projekt területén, amelyből kilenc védett: réti őszirózsa (*Aster sedifolius*), kislefű (*Cirsium brachycephalum*), magyar látonya (*Elatine hungarica*), korcs nőszirm (*Iris spuria*), iszapfü (*Lindernia procumbens*), fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), sziki kocsord (*Peucedanum officinale*), macskahere (*Phlomis tuberosa*), rucaöröm (*Salvinia natans*). Kiválasztottunk hét növénytársulást, melyek változásán keresztül könnyen nyomon követhető a beavatkozások hatása. Egy vizes élőhely állapota jól jellemezhető a szitakötő-állomány fajösszetételével is. 2003-ban az alapállapot felmérés során 19 szitakötőfajt mutattunk ki a területről, ami nem kifejezetten magas szám, hiszen 28-30 fajt is elérhet egy jó állapotú, állandó vízháztartású mocsár szitakötő-faunája.

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

Az egész projekt egy komplex, a hortobágyi térségre alkalmazható vidékfejlesztési projekt gyakorlati megvalósítása, amely a természeti, különösen a madártani értékek megőrzésére jól alkalmazható és fenntartható. A hagyományos tájhasználati mód felélesztésén dolgozunk, ötvözve az Európában gyorsan fejlődő biogazdálkodási elemekkel. A Hortobágyon élő emberek egyetlen esélye a gazdasági felemelkedésre a biogazdálkodás, bioállattartás, melyre az itt kialakult fajták kiválóan alkalmasak. Számos kérdés felmerül azonban. Mennyi és milyen fajtájú állat tartható a különböző élőhelyeken, és ez milyen gazdasági haszonnal jár? Hol van az a határ, amikor még van gazdasági haszon, de a természeti értékek sem károsodnak? Ez a projekt az eddigi információkat felhasználva egy elméleti modellt mutat be, amelynek tapasztalatait a projekt végén tudjuk az egész Hortobágyra használhatóvá tenni. Vizsgáljuk, hogy mely gazdasági társasági forma a legalkalmasabb a legeltetési rendszerek kialakításában, így partnereink között szerepel közhasznú társaság, szövetkezet és családi magángazdaság is. A projekt területén tartott háziállatokból származó biotermékek már megvásárolhatók (pl. sajt, gomolya, túró, vaj) a fővárosban is.

Írta: Ecsedi Zoltán és ifj. Oláh János

Tájrehabilitáció a Hortobágyi Nemzeti Parkban (Restoration of pannonic steppes, marshes of Hortobágy National Park)

Pályázati azonosító: LIFE02NAT/H/008634

Kedvezményezett:

Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

Cím: 4024 Debrecen, Sumen u. 2.

Kapcsolattartó:

dr. Góri Szilvia

Tel.: 52/529-920

Fax: 52/529-940

E-mail: hnp@www.hnp.hu

Honlap: www.hnp.hu/~life2002

Partner: -

A projekt teljes költsége: 780 744 euró

EU támogatás: 546 521 euró (70%)

Önrész: 234 223 euró

A projekt időtartama:

2002. május – 2005. november

Előzmények

A Hortobágy kiterjedt szikes puszták – Európa legnagyobb összefüggő természetes gyepterülete – és különféle vizes élőhelyek mozaikjából áll. Vízivilága a heves záporok után hirtelen meggyűlő, pár napos-hetes életű tocsogóktól és a hosszabban vízállásos szikes mocsárrétegtől, zombékosoktól az állandó víző szikes mocsarakig, halastavakig sokféle élőhelytípust ölel fel.

A XIX. századi folyószabályozások előtt a tiszai áradások vize megtöltötte az egykori vízfolyásmedreket, a Hortobágy nagy mocsarait, majd a Sárrét felé húzódott tovább. A táj hidrológiai tengelye ma is a nemzeti parkot 55 km hosszan átszelő Hortobágy folyó. A folyószabályozások és a Hortobágy folyó medrének megkotrása előtt működő fokok – melyeken a folyó elárasztotta a csatlakozó mocsarakat, vízállásokat, és az ár levonultával le is vezették a vizeket – ma is jól láthatóak Angyalháza, Pentezug vagy Zám pusztákon. Mindez a száraz szikes pusztai és vízi élőhelyek kiemelkedően változatos rendszerét tartotta fenn. A helyi vízmozgások révén a felszíni eróziós folyamatok szikpadkákat, mélyebb szikfenekeket, kopár vakszikes területeket, szikerek-hálózatát, viszonylag hosszan nedves szikfokokat alakítottak ki.

A hortobágyi pusztákon az 1950-es, 1960-as években, gát- és csatornarendszereket létesítettek öntözéses gazdálkodásra kialakított intenzív gyepterületek és rizsföldek számára. A kisebb csatornák mélysége 50-100 cm közötti, szélessége 2 méter alatti, de a nagyobb méretűek mélysége helyenként elérte a 2 métert is, szélessége pedig az 5 métert. Angyalháza, a szikes puszták közepén épített, 6 km hosszú, derékszögben többször megtörő nyomvonalú, úgynevezett „hajózcatornát” az eredeti tervek szerint a sokkal mélyebb térszínen húzódó Hortobágy folyóból töltötték volna fel vízzel, és az ezen közlekedő öntöző hajóról lehetett volna a pusztát öntözni.

A megépített rendszerek nagy részét – köztük a hajózcatornát – soha nem használták, viszont az elnadasodott csatornák, a terepfelszín fölé emelkedő gátak nemcsak az ősi pusztai tájképet törték meg, de jelentős természeti károkat is okoztak. A jellegzetes száraz szikespusztai és vízjárta élőhelyek tarka hálózatát formáló és fenntartó természetes szikesedési folyamatok működése lehetetlenné vált. A szikpadkákat, szikereket, szikfenekeket egyenes csatornák és gá-

tak szabdalták fel, útját állva a víznek a talajfelszín természetes mélyedéseit, medreit kitöltő mozgásának. A kiterjedt füves puszták feldarabolódtak, a mocsarak, időszakos vízállások, zombékosok kiszáradtak, vízháztartásuk labilissá vált. A gátrendszerek (gátoldalak, műtárgyak) ráadásul jó búvóhelyek, kotorékhelyek a róka számára is, ami nagymértékben veszélyezteti a területen élő túzokállományt. A terület természeti értékeinek (védett növény- és állatfajok, valamint életközösségeik) hosszú távú megőrzése tehát csak ezeknek a mesterséges létesítményeknek a felszámolásával biztosítható.

A projekt célkitűzései

2002-ben az Európai Unió LIFE pályázati keretének támogatásával először nyílt lehetőség arra, hogy ne csak egy kiválasztott élőhely, hanem száraz szikes pusztai és mocsári élőhelyek változatos, összefüggő rendszerének természetes állapotát állíthassuk vissza.

Célunk, hogy a nemzeti park pusztáin, közel 10 000 hektáron, (részben ramsari területeken) a természetes felszíni vízmozgást megakadályozó csatornarendszereket, gátakat, műszaki létesítményeket felszámoljuk, valamint a természetvédelmi kezelést szolgáló, vízviszatartó műtárgyakat felújítsuk. Ennél azonban lényegesen nagyobb, mintegy 20 000 hektárnyi területre van hatással a projekt.

A tájrehabilitációval az élőhelyvédelmi irányelv kiemelt jelentőségű élőhelytípusait, a szikes pusztákat és mocsarakat kívánjuk hosszú távon megőrizni. A kiválasztott terület ennek az élőhelytípusnak a legnagyobb összefüggő hazai képviselője, szántózárványok nélküli természetes szikes puszta.

A pusztát feldaraboló egykori öntözőrendszer Szelencés-pusztán (háttérben a Hortobágy folyó) (Fotó: Kapocsi István)

Tevékenységek

A projekt során az alábbi tevékenységek megvalósítását terveztük:

- az egykori rizstelepek, öntözött gyepok fenntartásához készült csatornameder- és gátrendszerek betemetése és helyének elsimítása;
- a természetes úton összegyűlő helyi vizek megtartását szolgáló műtárgyak felújítása és építése;
- a megszüntetett nagyobb gátak, csatornák helyén a természetes gyepet alkotó főbb fűfajok telepítésével a gyep visszatelepedésének segítése;
- az érintett területeken alapállapot-felmérés és a beavatkozások természetvédelmi eredményességét értékelő monitoring végzése.

A Hortobágyi Nemzeti Park tájrehabilitációja által közvetlenül érintett területek:

Malomháza-puszta	402 hektár, egykori rizstelep
Angyalháza-puszta	1200 hektár, egykori rizstelep
Szelencés-puszta	3200 hektár, egykori rizstelep
Pentezug-puszta	1640 hektár, árasztásos gyepöntöző rendszer
Zám-puszta	130 hektár, gyepöntöző rendszer
Német-sziget	1366 hektár, egykori rizstelep
Máta-puszta	1686 hektár, rizstelep és árasztásos gyepöntözőtelep

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A projekt első három évében 427 km hosszúságú gát- és csatornarendszert szüntettünk meg, és a talajt tökéletesen belesimítottuk a terepfelszínbe Angyalháza, Szelencés, Malomháza, Pentezug, Zám és Német-sziget pusztákon. A tájsebek felszámolását 2004-ben Máta-pusztán is megkezdjük. A gátakat a csatornák építése során kitermelt földből építették, így betemetésükhöz nem kellett a területre földet szállítani, sem onnan elszállítani. A nemzeti park belső pusztáiról eddig 3 emeletes bérház méretének megfelelő mennyiségű (több mint 800 m³) betontörmeléket és műtárgymaradványt szállítottunk el hulladéklerakó helyre.

A jelentős méretű földművek és betonműtárgyak eltüntetése sokak számára lehetetlennek tűnt, de a gyakorlatban sikerült bebizonyítani, hogy megfelelő színvonalú kivitelezéssel a természetes terepbe tökéletesen belesimuló terepfelszín kialakítható.

A felszíni vizek visszatartását szolgáló műtárgyakat felújítottuk, illetve újakat építettünk, melyek révén a mocsarak optimális vízszintje szükség szerint biztosítható, így például őszi vonulás idején éjszakai zónákat tudunk fenntartani a daru (*Grus grus*) számára, kizárólag a csapadékvizek megtartásával.

A gyepterület és a természetes medrek mesterséges feldarabolódása megszűnt, és az élőhelyek regenerálódása megkezdődött. A helyi vízgyűjtők működése, a természetes felszíni vízmozgás megindult, a csapadékvizek ismét a természetes mélyedésekben, az időszakos-, illetve állandó vízü mocsarakban gyűlnek össze, így vízháztartásuk hosszú távon várhatóan helyreáll. A korábbi években szárazon álló szikes mocsarak ismét jelentős költő- és táplálkozóhelyekké váltak. A víz felszíni mozgásának teljes helyreállításához ugyan még évtizedekre van szükség, de a tavaszi olvadékvizek után már 2004-ben kirajzolódtak az egykori, korábban csatornákkal feldarabolt szikerek újra összefüggő medrei, melyek között a természetes felszíni vízmozgás megindult.

A szikeseket fenntartó természetes felszíni eróziós folyamatok, a szikesedési folyamatok működésének feltételei helyreálltak, amely a változatos sziki élőhelytípusok hosszú távú megőrzését biztosítja.

Az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletén szereplő állat- és növényfajok, a réticsík (*Misgurnus fossilis*), a vidra (*Lutra lutra*), a kispéscsú aszat (*Cirsium brachycephalum*), valamint a madárvédelmi irányelv I. mellékletén szereplő madárfajok, a bölömbika (*Botaurus stellaris*), a daru (*Grus grus*), a csikosfejű nádiaposzáta (*Acrocephalus paludicola*) számára optimális élőhelyi feltételek alakultak ki. 2003-ban és 2004-ben a tájrehabilitációval érintett pusztákon újabb helyeken jelent meg vidra és mocsári teknős (*Emys orbicularis*), ezek a területek korábban nem nyújtottak számukra megfelelő élőhelyi feltételeket. Az Angyalháza szikes mocsaraiban összegyűlő tavaszi olvadék- és csapadékvizeket sikerült a területen tartani, ennek köszönhetően állandó bölömbika-költőhelyek alakultak ki.

A projekterület kiemelt jelentőségű élőhelye a hortobágyi tűzok (*Otis tarda*)-populációnak. A tűzok dűrgő- és költőhelyeinek a feltételek kedvezőbbek lettek, illetve a projekt munkálatai előtt csatornákkal szabdaltszűk pusztarészekben, ahol korábban nem volt jelen a tűzok, új dűrgőhelyek alakultak ki.

A felszámolt csatornák nyomvonalain kiválasztottuk azokat a jobb talajadottságú szakaszokat, ahol gyeptelepítéssel lehetett az itt várható gyomosodást megelőzni és a természetes gyeptakaró regenerálódását felgyorsítani. Ezekben a helyeken 2003 őszén megkezdtük a gyeptelepítést. A projekt során egyes területrészekben szükség van a betemetett csatornák nyomvonalán megjelenő gyomnövények mechanikai irtására (szárzúzás), illetve a telepített gyepterület ápolására.

A földmunkák befejeztével a környező növénytársulásokból a társulásalkotó fajok betelepülése és a természetes növénytakaró regenerálódása már a munkák elvégzését követő évben megkezdődött. Ezt a folyamatot a fő társulásalkotó fűfaj, a veresnadrág csenkesz (*Festuca pseudovina*) magvetésével sikerült gyorsítani.

A munkák tervezésekor és a kivitelezés megkezdése előtt részletes alapállapot-felmérést végeztünk a projekthelyszíneken. 2004-től az elvégzett beavatkozások természetvédelmi eredményességét több élőlénycsoportra kiterjedő (botanikai, zoológiai) monitorozó programmal értékeljük.

Természetes állapotú padkás szikes puszta Angyalházán (Fotó: dr. Góri Szilvia)

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

A projektet térképekkel, gazdag fotóanyaggal ellátott honlapon ismertetjük, ami a projekt megvalósítását és eredményeit részletesen bemutatja. A projekt előrehaladásával a honlapot folyamatosan frissítjük.

A projekt keretében nagyméretű tájékoztató táblákat készítettünk, melyek a nemzeti park bemutató helyszínein megtekinthetők (pl. Hortobágy településen).

A tájrehabilitációs program kivitelezését helyi vállalkozókkal végeztette a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság. Az eddig elvégzett beavatkozások társadalmi fogadtatása egyöntetűen jó volt, nagyban növelte a természetvédelem elfogadottságát és tekintélyét, amiről a lakossági fórumokon megbizonyosodtunk. Ezt támasztja alá a területhasználók véleménye is, mely szerint a program eredményeképp a jószágállások megközelíthetősége és a legeltetés is egyszerűbbé vált. A megvalósult tájrehabilitáció javította a területek későbbi természetvédelmi kezelésének, elsősorban a legeltetési állattartásnak a feltételeit.

Írta: dr. Góri Szilvia és Kapocsi István

A parlagi sas védelme a Kárpát-medencében (Conservation of *Aquila heliaca* in the Carpathian basin)

Pályázati azonosító: LIFE02NAT/H/008627

Kedvezményezett: Magyar Madártani és
Természetvédelmi Egyesület

Cím: 1121 Budapest, Költő u. 21.

Tel.: 1/275-6247 Fax: 1/275-6267

E-mail: mme@mme.hu

Kapcsolattartó:

Horváth Márton Tel.: 30/525-4071

Fax: 1/275-6267

E-mail: mhorvath@nhmus.hu

Honlap: www.imperialeagle.hu

Partner: -

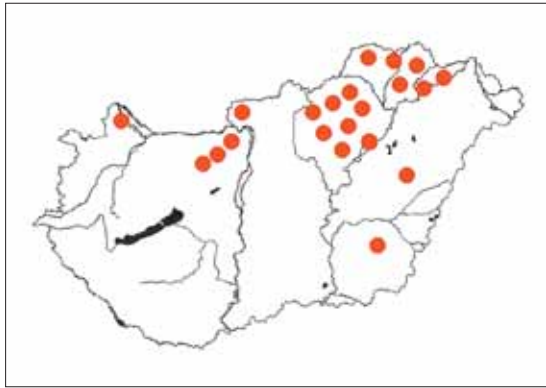
A projekt teljes költsége: 585 475 euró

EU támogatás: 439 106 euró (75%)

Önrész: 146 369 euró

A projekt időtartama:

2002. október – 2005. december

Előzmények

A parlagi sas (*Aquila heliaca*) világszerte veszélyeztetett, nagy termetű ragadozó madár, amely számos nemzetközi természetvédelmi egyezményben kiemelt fajként szerepel. A parlagi sas elterjedési területe Közép- és Délkelet-Európától egészen a Bajkál-tóig húzódik, azonban költőterületei szórványosak, és a XX. század során drasztikusan lecsökkent világállománya feltehetően nem haladja meg a 2000-3000 költő párt. A faj elterjedésének nyugati határát a Kárpát-medencében éri el, így hazánk és Szlovákia uniós csatlakozásával emelkedett az Európai Unió parlagisas-állománya a korábbi 1 párról (Kelet-Ausztria) 120 párra. A Magyarországon költő mintegy 75 párból álló parlagisas-populáció egyedülálló módon évről évre növekszik és kontinensünkön az oroszországi után a második legnagyobb. A Kárpát-medencei állomány megőrzése kulcsfontosságú a faj európai fennmaradása szempontjából.

Magyarországon a parlagi sas szervezett védelmét 1980-ban kezdte meg a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME), szorosan együttműködve az állami természetvédelmi szervekkel, valamint a szlovákiai kollégákkal. Az MME Parlagisas-védelmi Munkacsoportja kezdeményezésére alakult meg 1990-ben a Nemzetközi Parlagisas-védelmi Munkacsoport, melynek jelenleg 18 országból vannak tagjai.

Az MME együttműködve a Szlovák Ragadozómadár-védelmi Egyesülettel (RPS) 2002-ben komplex rövid távú programtervet dolgozott ki a Kárpát-medencei parlagisas-populáció védelmére. A programterv megvalósítása jelenleg a LIFE-Nature természetvédelmi program támogatásával folyik Magyarországon (LIFE02NAT/H/8627) és Szlovákiában (LIFE03NAT/SK/0098).

A projekt célkitűzései

1. Az élőhelyvesztés mértékének csökkentése

Hazánk európai uniós csatlakozásával jelentős földhasználati változások és beruházások várhatóak, melyek hatását egyelőre megjósolni sem tudjuk a legtöbb fokozottan védett állat- és növényfajunkra. A parlagi sas élőhelyeinek hosszú távú megőrzéséhez az első lépés a faj élőhelyi igényeinek pon-

tos tisztázása. Ebből a célból szisztematikus adatgyűjtést kezdtünk, mely a magyarországi állomány folyamatos monitorozása mellett tartalmaz rádiós nyomkövetést, földhasználati elemzéseket, valamint zsákmányállat-felmérést is. Az adatok térinformatikai értékelése alapján specifikus élőhely-kezelési javaslatokat kívánunk elkészíteni a parlagi sas védelme érdekében. A kidolgozott javaslatokat a magyarországi nemzeti-park-igazgatóságok figyelmébe ajánljuk az érzékeny természeti területekre (ÉTT) vonatkozó általános élőhely-kezelési tervek készítésénél.

Parlagi sas (*Aquila heliaca*)

(Fotó: Kovács András)

2. A mortalitás csökkentése az időszakos megtelepedési helyeken és a vonulási útvonalakon

A fészekből kirepült parlagi sas fiókáknak csak töredéke (10-30%-a) éri el az ivarérett kort, míg döntő részük elsősorban emberi eredetű okokból (áramütés, járművek általi elütés, lelövés, mérgezés stb.) elpusztul élete első egy-két évében. Ezt az időszakot a fiatal madarak nagyrészt ismeretlen területeken töltik, ahol ez idáig információ hiányában nem tudtuk védelmi intézkedéseket végrehajtani. A területek pontos azonosítása érdekében műholdas nyomkövetést hajtunk végre, és az érintett területeken fokozott terepi adatgyűjtést folytatunk. A legfontosabb területeken a költőhelyeknél alkalmazott módszerekhez hasonló védelmi intézkedéseket hajtunk végre (ld. alább).

3. A mortalitás csökkentése a költőterületeken

Ismereteink szerint jelenleg Magyarországon a parlagi sasok egyik legfontosabb halálozási oka az elektromos légvezetékek tartóoszlopán elszennvedett áramütés. Az ilyen esetek csökkentése céljából a legfontosabb területeken folytatjuk az egyesületünk által 1991 óta végzett oszlopszigetelési akciót. A hosszú távú megoldás érdekében „madárbarát” oszloptípusok kidolgozását és telepítését is szorgalmazzuk az áramszolgáltató vállalatoknál. A fészekaljak pusztulását gyakran okozza az emberi zavarás, melynek csökkentése céljából felvilágosító munkát végzünk az egyes érdekcsoportoknál, illetve a nemzeti-park-igazgatóságokkal együttműködve szükség szerint bizonyos tevékenységek korlátozását kezdeményezzük a veszélyeztetett fészkek közvetlen körzetében. A megfelelő fészkelőhelyek hiánya miatt gyakran épülnek leszakadással veszélyeztetett fészkek, melyek számát biztonságos műfészkek kihelyezésével kívánjuk csökkenteni.

4. A faj védelmével kapcsolatos társadalmi tudatosság növelése

A nagyközönséget gyakori médiaszereplésekkel, az egyes érdekcsoportokat pedig szemléletformáló anyagokkal és megbeszélésekkel kívánjuk informálni a parlagi sast veszélyeztető tényezőkről és a lehetséges megoldásokról.

Tevékenységek

1. Élőhely-minőség értékelése a földhasználattal összefüggésben, élőhely-kezelési javaslatok kidolgozása

Négy költőpár territóriumában 1:10 000 léptékű térinformatikai adatbázist készítünk, feltüntetve az ott jellemző földhasználati mintázatot és a lehetséges veszélyeztető tényezőket (elektromos légvezetékek, utak stb.). A térképi adatbázist összevetve a monitoring és az élőhelypreferencia-vizsgálatok eredményeivel (ld. 4-6. akció) meghatározhatjuk, hogy az egyes földhasználati típusok milyen hatás-

sal vannak a sasok táplálkozási szokásaira és területhasználatára. Az eredmények alapján dolgozzuk ki az élőhely-kezelési javaslatokat.

2. Középfeszültségű elektromos légvezetékoszlopok szerkezetének módosítását kezdeményező szakanyag elkészítése

Elkészítünk egy, a madarak áramütés általi veszélyeztetettségét részletesen feltáró, és módosító javaslatokat tartalmazó szakanyagot, amit eljuttatunk minden érintett fél számára (áramszolgáltatók, állami természetvédelmi szervek, minisztériumok).

3. A legalább két költő parlagisas-párt eltartó területek bejelentése

A legalább két parlagisas-költőpárt eltartó területek jogi védelmi helyzetének értékelését követően jelentést készítünk az illetékes nemzetipark-igazgatóság és a Természetvédelmi Hivatal számára azokról az érintett területekről, amelyek még nem szerepelnek a különleges madárvédelmi területek listáján.

4. Az ismert és a potenciális költőterületek monitorozása

Megfigyelő-hálózatot hozunk létre, amelynek segítségével nagy távolságból, rendszeresen ellenőrizzük az ismert fészkeket a költési időszak során. A felesleges zavarás elkerülése érdekében a fészkek közvetlen ellenőrzésére (ha valamilyen veszélyeztető tényező azt egyébként nem indokolja) évente csak egyszer kerül sor, amikor elvégezzük a fiókák gyűrűzését is.

5. Rádiós nyomon követés

Lehetőség szerint négy öreg és több fiatal egyedre szerelünk fel rádiós jeladóval. A madarak mozgásának nyomon követésével pontos képet kaphatunk territóriumuk méretéről, a madarak területhasználatáról és élőhelyválasztásáról (ld. 1. akció). A fiatal madarak követésével hazai időszakos megtelepedési területeiket próbáljuk felderíteni (ld. még 6. akció), és hasznos információkat kaphatunk túlélésükről.

6. Fiatal egyedek műholdas nyomon követése

Összesen nyolc fiatal sást műholdas jeladóval szerelünk fel közvetlenül a fészkekből való kirepülésük előtt. A jeladók segítségével előreláthatólag két éven át követhetjük majd nyomon a megjelölt madarakat.

7. Megfigyelő-hálózat létrehozása az időszakos megtelepedési területeken

A potenciális és az ismert időszakos megtelepedési területeken is megfigyelő-hálózatot szervezünk, amelynek feladata a sasok előfordulási gyakoriságának, létszámának, koreloszlásának és mozgásának megfigyelése, valamint a veszélyeztető tényezők felmérése.

8. A legveszélyesebb elektromos tartóoszlopok behatárolása és szigetelése

A veszélyes középfeszültségű oszlopsorokat mind a költő-, mind az időszakos megtelepedési területeken azonosítjuk. Ezt követően a legveszélyesebbnek ítélt oszlopsorokat a helyi áramszolgáltató vállalatokkal együttműködve leszigeteltetjük. Ehhez a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület által kifejlesztett kereszttartó-burkolatokat alkalmazzuk, illetve egyes speciális oszloptípusok esetében kérésünkre az áramszolgáltató az átkötő vezetékeket szigetelt kábelre cseréli le. Terveink szerint a projekt során 10 000 db középfeszültségű oszlop szigetelésére kerül sor.

9. Műfészkek építése és az instabil fészkek megerősítése

A projekt keretében 45 új műfészket építünk a faj számára a megtelepedésre alkalmas területeken, ha pedig egy természetes fészket veszélyeztetettnek ítélnünk, megerősítjük, hogy ezzel biztosítsuk a fiókák sikeres kirepülését.

10. Emberi zavarás korlátozása és a veszélyeztetett fészkek őrzése

Ha a rendszeres megfigyelések során a fészkelőhelyek közelében olyan emberi tevékenységet észlelünk, ami veszélyt jelenthet a költés sikerére (pl. fakitermelés, méhészet, vadászat, építkezés, turista-forgalom stb.), értesítjük az illetékes nemzetipark-igazgatóságot. A legvesélyeztetettebbnek ítélt fészkeknél a teljes költési időszakra folyamatos őrzést szervezünk.

11. A nagyközönség és különböző érdekcsoportok bevonása

A nagyközönség és az érdekcsoportok minél szélesebb körű bevonása érdekében ismeretterjesztő kiadványokat készítünk és terjesztünk, sajtótájékoztatókat tartunk, biztosítjuk a projekt gyakori szerepeltetését a médiában, valamint előadásokat tartunk szakmai rendezvényeken, továbbá megbeszéléseket szervezünk az egyes érdekcsoportokkal.

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

Létrehoztunk egy térinformatikai adatállományt, amelyet folyamatosan töltünk fel az új adatokkal, és amely az élőhely-kezelési irányelvek alapjául fog szolgálni. A veszélyeztető tényezők térképezése során eddig mintegy 635 km rendkívül veszélyes középvezetékű vezeték szakaszt azonosítottunk és jelöltünk be 1:10 000 léptékű térképen. A faj élőhelyi igényeinek vizsgálatához két évben három mintaterületen és 31 további fészkelőhelyen mintegy 300 km²-en végeztünk földhasználati térképezést szintén 1:10 000 léptékben. Az említett mintaterületeken egyidejűleg a zsákmányállatok (ürge, mezei nyúl, fácán) állománybecslését is elvégeztük.

Négy egyeztető találkozóra került sor a Budapesti Elektromos Művek Rt. – Észak-magyarországi Áramszolgáltató Rt. (ELMŰ-ÉMÁSZ) vezetőségével, amelyeken a középvezetékű légvezetékek által okozott madárpusztulások hosszú távú megoldásának lehetőségeiről egyeztettünk. Elkészítettünk egy szakanyagot a probléma hátteréről, valamint egy másikat – az ELMŰ-ÉMÁSZ szakembereivel közösen – a jelenleg használt oszloptípusok madárvédelmi szigeteléséről.

A fészkelő parlagisas-párok 2003-as és 2004-es elhelyezkedését digitális térképen ábrázoltuk térinformatikai módszerrel. Ezt összevetettük a javasolt különleges madárvédelmi területek határai-

Rádiós nyomkövetés a Bükk hegységben (Fotó: Demeter Iván)

val. A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság működési területének esetében pl. az 51 aktív fészekből 15 (20%) kívül esik a javasolt különleges madárvédelmi területek határain.

Létrehoztuk a parlagisas-monitoring adatbázisát, valamint az ezzel összegegyeztethető adatlapokat, amelyeken a megfigyelőhálózat tagjai gyűjtik az adatokat. Az ország területén található valamennyi ismert parlagisas-fészekhez kijelöltünk felelősöket, akik összegyűjtik az adott párról az információkat, valamint kapcsolatba lépnek a helyi érdekcsoportokkal. Összesen 80 potenciális parlagisas-territóriumot ellenőriztünk 2003-ban és 2004-ben, melyből 71-ben sikerült párban megfigyelnünk madarakat és 15 új párat fedeztünk fel. 2004-ben 69 ismert aktív fészekből 42 volt sikeres, ezekből összesen 63 fióka repült ki, amelyből 31-et meggyűrtünk. A fészekellenőrzések alkalmával a további vizsgálatokhoz összegyűjtöttük a tojás-, fióka-, illetve táplálékmaradványokat, valamint a vedlett tollakat az egyedi genetikai azonosításhoz.

Tíz kifejtett fiókára helyeztünk kézi bemérésű rádiós jeladót a 2003-2004-es években. Mindegyik fiatal madarat rendszeresen nyomon követtük a vevőkészülékek segítségével a költőterületeken, több esetben pedig az időszakos megtelepedési területeken is. A fiókák az első hónapokban a szüleikkel voltak, és így nagyon sok hasznos információval szolgáltak az öreg madarak territóriumát illetően is.

Kiterjedt információgyűjtés után tesztelés céljából két műholdas nyomkövetésű adót vásároltunk, amellyel két fiókát jelöltünk meg 2003-ban. Az egyik fióka kirepülés után közvetlenül (valószínűleg az erős szél hatására) Erdélyen keresztül Szerbiába került, ahol egy autó elütötte és a tetemét később meg is találtuk. A másik fióka adójától, miután nagy területeket járt be Magyarországon, 2003 decembere óta nem kaptunk adatot. Az első fióka adóját egy harmadik kézre került fiatal sasra szereltük fel 2003 novemberében és idáig ez a műholdadós madár szolgáltatta a legtöbb értékes adatot hollétéről. 2004-ben két újabb madarat láttunk el műholdas adóval, és további három madár megjelölését tervezzük.

A már korábban említett monitoring adatbázisban gyűjtjük a nem költő madarakra vonatkozó megfigyeléseket is. Az eddig összegyűjtött adatok alapján két térség számít kiemelkedően fontosnak a fiatal madarak ideiglenes megtelepedése szempontjából, melyek Békés megyében és Heves megye délkeleti részén találhatóak.

A veszélyes elektromos oszlopok felmérését 2002 telén kezdtük el. A munka során számos áramütéstől elpusztult védett madarat találtunk, de szerencsére parlagi sas nem volt közöttük. Több veszélyes szakasz szigetelését kezdeményeztük az áramszolgáltatóknál, illetve az illetékes nemzeti-park-igazgatóságoknál. A LIFE projekt keretében eddig 5132 db szigetelő készült el.

Mintegy 20 új műfészket helyeztünk ki parlagisas-élőhelyeken és számos régi műfészket újítottunk fel. 2003-ban 5, 2004-ben 10 parlagisas-pár költött mesterséges fészekben.

2003-ban egy esetben egy méhészt tevékenységét kellett a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság hatósági közreműködésével időben korlátozni. A fészket időszakosan őriztettük, így két fióka sikeresen kirepülhetett. Egy másik veszélyeztetett síkvidéki fészeknél folyamatos őrzést szerveztünk önkéntesek bevonásával a költési időszak elején, és a pár sikeresen repített két fiókát. Egy harmadik fészket folyamatosan figyeltünk a fiókanevelés utolsó stádiumában iparikamera-rendszer segítségével (ebből a fészekből egy fióka repült ki). 2004-ben egy mesterségesen keltetett fiókát helyeztünk be egy másik pár fiókája mellé, a fészket időszakosan őriztettük és mindkét fióka sikeresen kirepült.

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

A faj védelmében érintett érdekcsoportok és a közvélemény számára ismeretterjesztő kiadványokat készítünk, hogy megismerjék hazánk e féltett természeti kincsét, védelmi helyzetét. Elsősorban a faj védelmében közvetlenül érintett csoportok (erdészek, mezőgazdászok, vadászok, turisták) tájékoztatása és együttműködése elengedhetetlen a parlagi sas hosszú távú megőrzéséhez, de a fajjal kapcsolatos szélesebb társadalmi tájékozottság is fontos. A projekt során posztert, matricákat, leporelőt, projektismertető táblákat készítünk. Eddig elkészült 10 db projektismertető tábla, melyek közül

négyet autópálya pihenőhelyeken helyeztünk el a projekt által érintett területeken. Elkészült a projektet bemutató honlap (www.imperialeagle.hu).

A projekttel kapcsolatos kommunikáció része a társadalom médián keresztüli tájékoztatása. A projekt során számos újságcikket, TV- és rádióriportot jelentetünk meg, illetve szakanyagok és tudományos publikációk készülnek. A projekt során eddig öt sajtókampányt szerveztünk, mely alkalmakkor a projektről több országos és számos helyi TV- és rádióadó, illetve újság beszámolt. A két műholdas adóval felszerelt madarat Magyarország egyik leghallgatottabb rádióműsorának két műsorvezetőjéről neveztük el, így a műsorban több alkalommal riportot adtunk.

A legtöbb érdekcsoporttal a személyes kapcsolatfelvétel a tájékoztatás legcélravezetőbb módja. Ezért a projekt végrehajtása során számos találkozót szervezünk erdészekkel, vadászokkal, gazdálkodókkal, az áramszolgáltatókkal, a természetvédelemben dolgozókkal, civil szervezetekkel és tudományos kutatókkal. A projekt keretében végzett munkát, annak céljait és eredményeit nemzetközi konferenciákon mutatjuk be. A találkozók lehetőséget biztosítanak a konstruktív párbeszédre, segítségnyújtásra és a projekttel kapcsolatos megbeszélésekre, vitákra. Előadásokat tartottunk (7 érdekcsoport, kb. 600 fő részére), illetve kapcsolatfelvétel történt több célcsoport képviselőivel. 2003. május 23-án Budapesten, az MME Parlagisas-védelmi Munkacsoport szervezésében sor került az V. Nemzetközi Parlagisas-védelmi Konferencia megrendezésre.

Írta: Horváth Márton, Demeter Iván és Kovács András

A réti angyalgöyökér (*Angelica palustris*) élőhelyeinek gyakorlati védelme (The practical protection of *Angelica palustris* habitats)

Pályázati azonosító: LIFE02NAT/H/008630

Kedvezményezett: E-misszió Természet- és
Környezetvédelmi Egyesület

Cím: 4400 Nyíregyháza Szabolcs u. 6

Kapcsolattartó: Lukács Attila

Tel./Fax: 42/423-818, 42/504-403

E-mail: emisszio@zpok.hu

Honlap: <http://www.e-misszio.hu>

Partnerek: Hortobágyi Nemzeti Park

Igazgatóság, Ifjú Botanikusok Baráti Köre,

Fűvészkert Társaság, Liget Természetvédelmi

Közalapítvány (a Nyírségi Természetvédelmi

Alapítvány utódja), Bors Alapítvány

A projekt teljes költsége: 1 330 000 euró

EU támogatás: 665 000 euró (50%)

Önrész: 665 000 euró

A projekt időtartama: 2002. július – 2006. július

Előzmények

A réti angyalgöyökér (*Angelica palustris*) Magyarország jelenlegi területén kizárólag csak a Nyírségben élő jégkori maradványfaj. Eurázsiai-eurosibériai flóraelem, elterjedési területének nyugati határát – néhány más európai lelőhelytől eltekintve – hazánkban éri el. 1990-ig Magyarországon mindössze két helyről volt előfordulási adata, azóta az intenzív kutatásoknak köszönhetően az ismert élőhelyek száma 20 fölé emelkedett. Európa-szerte kipusztulással fenyegetett, a Berni Egyezményben és az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletén szereplő faj. A magyar Vörös Könyv a „közvetlenül veszélyeztetett (a kipusztulás közvetlen veszélyébe került)” 41 magyarországi edényes növényfaj közé sorolja. Az IUCN 1977-es és 1983-as Vörös Listáján is szerepel a veszélyeztetett, ritka, érzékeny kategóriában. Hazánkban fokozottan védett, természetvédelmi értéke 30 000 Ft.

Élőhelyei a nyírségi buckaközi mélyedések rendkívül sajátos, mozaikos szerkezetű, hűvös és vize nyös kiszáradó láprétjei, nyír- és fűzlápjai, magassás-rétjei, zsombékosai, illetve a liget- és láperdők szegélyei, melyek kis kiterjedésű, szigetszerű foltokban található meg. Kiterjedésük sajnos még ma is fokozatosan csökken, állapotuk romlik. A lápi élőhelyekhez a réti angyalgöyökér mellett számos más értékes faj is kötődik. Kiemelendő például a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*), a buglyos szegfű (*Dianthus superbus*), a fehér zászpa (*Veratrum album*), a tőzegpáfrány (*Thelypteris palustris*), a pompás kosbor (*Orchis laxiflora ssp. elegans*), a rostostövű sás (*Carex appropinquata*). Az állatok közül a veszélyeztetett haris (*Crex crex*) és a vérfűboglárkát (*Maculinea teleius*) lehet megemlíteni.

A réti angyalgöyökér élőhelyeit (valamint minden más nyírségi lápot és láprétet, egyéb üde-nedves élőhelyet) sokféle és összetett veszély fenyegeti. A lecsapoló csatornák okozta térségi talajvízszint-csökkenés miatt az egész Nyírségen jellemző a szárazodás. Az üde élőhelyek peremein élő, állandó vízigényű fajok, s az értékes lápi életközösségek fokozatosan eltűnnek, a vizes élőhelyek zsugorodnak. A gyakori, túlzott kaszálás, legeltetés nem kedvez bizonyos speciális kezelést igénylő fajoknak, a libatartás pedig rövid idő alatt és teljes egészében elpusztítja a természetszerű vegetációt. A települések közelsége, a buckaközökbe bemosódó vegyszerek, valamint az inváziós növényfajok terjedése is veszélyt jelentenek, elsősorban az érzékeny, ritka fajok számára. Sajnos manapság is gyakori a láprétek beszántása, megszüntetve ezzel egy helyreállíthatatlan természetes életközösséget.

A projekt célkitűzései

Természetvédelmi projektünk fő célja a réti angyalgökök életfeltételeinek biztosítása. Ennek érdekében 11 legfontosabb hazai termőhelyének gyakorlati védelmét valósítjuk meg. Tevékenységeink elsősorban a természetközeli élőhelyek megőrzésére, megfelelő állapotuk folyamatos, hosszú távú biztosítására irányulnak.

Tevékenységek

Földvásárlás

Hazánkban ma az élőhelyvédelem megvalósításának egyik leghatékonyabb eszköze a földterületek állami tulajdonba vétele és állami természetvédelmi kezelésbe adása. Így biztosabban megvalósítható a megfelelő természetközeli gazdálkodás, és ha szükséges, a megfelelő természetvédelmi kezelés. A projekt összesen 1033 ha földterület megvásárlását irányozta elő, amely lefedi a réti angyalgökök legfontosabb termőhelyeit, illetve az ezeket összekötő természetközeli élőhelyek egy részét.

Véderdő-telepítés és gyepesítés

A megőrizendő élőhelyekre korábban jótékony hatást kifejtő szomszédos erdők és gyepek helyén ma a legtöbb esetben szántók és parlagok találhatók, amelyek mintegy beékelődtek az értékes területek közé. E területeken a termőhelyi adottságtól függően elegyes véderdőt és/vagy gyepet kívánunk létrehozni kb. 250 hektáron. Így biztosíthatjuk a megfelelő mikroklímát, növelhetjük a területek tájképi és biodiverzitás-megőrző értékét, valamint erősíthetjük a pufferhatást.

Vízszabályozás

Ahol az állományok fennmaradását az állandó vagy időszakos vízhiány fenyegeti, ott a korábbi belvízmentesítések kártételének ellensúlyozására vízvisszatartást kívánunk végrehajtani (összesen 4 zsilipes és 28 földmunkás beruházás).

Réti angyalgökök (*Angelica palustris*)

(Fotó: Lesku Balázs)

Természetbarát gazdálkodás elősegítése

A saját tulajdonú területeken a kezelési tervek alapján speciális kezelést (gépi és kézi kaszálás, gyomtalanítás), továbbá őrzést, bemutatást végzünk. A nem saját tulajdonú területek használatát segíteni kívánjuk a természetbarát használat megvalósításában, a kompenzációk megszerzésében.

Monitorozás

A projekt élővilágra gyakorolt hatását a már korábban lefolytatott kutatásainkra alapozott botanikai és zoológiai monitorozással ellenőrizzük a projekt időtartama alatt és azt követően is.

Tájékoztató

Széleskörű tájékoztatóval tartalmasság és aktív együttműködést kívánunk kialakítani a helyi lakossággal, hogy a projekt után is fenntarthatóak maradjanak a területen folyó kezelések.

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A földvásárlások előkészítése jelentős munkát igényelt. A földhivatali adatok lekérése, tisztázása után elkészítettük az egyes földrészletek természetvédelmi és földvásárlás-szemponjú értékelését, valamint megtörtént a térinformatikai rendszerrel történő feldolgozás, illetve a statisztikai és adatyilvántartó programok kiépítése. Elkezdődtek a tárgyalások a tulajdonosokkal, és sor került az első földterületek – 60 hektár – megvásárlására is.

A kezelési tervek kidolgozását megalapozó botanikai és zoológiai kutatások terepi adatgyűjtési munkái befejeződtek, jelenleg az adatok feldolgozása zajlik. Néhány terület kezelési terve elkészült, a többi elkészítése folyamatban van.

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság hatósági eszközökkel elérte azt, hogy a Pilis-piricsei főfolyás mentén (amely két projekterületet is érint, a Bátorligeti-lápot és a Júlia-ligetet) 8 ponton vízszintemelö fenékküszöbök kiépítésére kerüljön sor.

Egyes projekterületeken a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság hajtott végre kis mértékű erdőtelepítéseket és gypesítéseket.

Több területen elindult a tájidegen inváziós fajok visszaszorítását célzó cserjeirtási munka (Bátorligeti-láp, Jónás-rész, Apagyri-rét). A gyepek folyamatos fenntartását célzó kézi és gépi kaszálások elsősorban a már védett, illetve természetvédelmi kezelésben lévő területeket érintették. A kaszálási munkák elvégzésénél maximális figyelemmel voltunk a réti angyalgöyökér termőhelyeire és magzórási idejére.

A természetvédelmi örök rendszeresen bejárják a projekterületeket, így a folyamatos őrzés és az állapot nyomon követése megvalósul.

A területek botanikai feltérképezése megtörtént, és élőhelytérkép készült 1:5000 méretarányban. A munka során felvettük a terület flóráját, és a növényzet állapotát befolyásoló tényezőket (művelési ágak, veszélyforrások, inváziós fajok stb.). Külön feljegyeztük a védett növények elterjedését. Minden élőhelyfoltról digitális felvételt készítettünk, a fontosabb információkat (pl. védett és/vagy ritka fajok előfordulása) GPS segítségével rögzítettük.

A Jónás-rész projekterület kaszálása (Fotó: Rév Szilvia)

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

Projektünkbe igyekszünk minél nagyobb mértékben bevonni a helyi lakosságot, fontosnak tartjuk a megfelelő kapcsolattartást, illetve a tájékoztatást a községhatárakban található természeti értékekről.

A földvásárlási tárgyalások sikerének egyik záloga a jól előkészített és megvalósított kommunikáció. A földvásárlások során történő megkeresésekre külön stratégiát dolgoztunk ki. Számos esetben a tulajdonosok így sem hajlandók eladni földterületüket, velük a későbbiekben is olyan kapcsolatot kell fenntartanunk, hogy a természeti értékek megóvása biztosított legyen.

A projektről és eredményeiről folyamatosan tájékoztatjuk a közvéleményt a helyi és országos médiában. Sajtótájékoztatót tartottunk Nyíregyházán, televízió- és rádiónyilatkozatokat adtunk (pl. Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója, Magyar Televízió, Kölcsey Televízió, Nyíregyházi Városi Televízió, Magyar Rádió), többször megjelentünk az írott sajtóban, bemutattuk a projektet helyi és országos rendezvényen, pedagógus-továbbképzésen, botanikai konferencián. Leporellót, tablót, kiadványt készítettünk, és szóróanyagainkat folyamatosan terjesztjük. Autóinkat elláttuk a LIFE és a természetvédelem logóival, így az érintett településeken tett látogatásunkkor tudják rólunk, hogy folyamatosan jelen vagyunk a környéken.

Az egymástól távol fekvő projektterületek őrzését nehezen tudjuk ellátni, a projekt lezárása után pedig még fontosabb lenne az őrzés hatékony biztosítása. Ezért hasznos számunkra, hogy egyes települések felajánlották mezőőri szolgálatukat, amely kiegészíti a hivatalos természetvédelmi őrzési feladatokat. A védelem biztosítása érdekében az eddig kitáblázatlan védett területeket is elláttuk a hivatalos védettséget jelző táblákkal.

A fenti kommunikációs feladatok érdekében az egyes területekre tájékoztató táblákat helyeztünk ki, melyek részletesen bemutatják a projektet és az adott területet.

A szakmai közönség tájékoztatását is fontosnak tartjuk, ezért jelentünk meg például a botanikai konferencián, a zöld civil szervezetek éves találkozóján, valamint egyéb szakmai találkozókra is.

Honlapunkon bőséges információ áll rendelkezésre projektünk háttéréről, valamint az aktuálisan folyó munkákról.

Írta: Lukács Attila és Rév Szilvia

Pannon tölgyesek és dolomit gyepek élőhely-rekonstrukciója a Kis- és Nagy-Szénáson (Restoration of Pannonic forests and grasslands on the Szénás-hills)

Pályázati azonosító: LIFE03NAT/H/000167

Kedvezményezett:

Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság

Cím: 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 52.

Tel.: 1/200-4066, Fax: 1/200-1168

E-mail: dinpi@dinpi.hu

Kapcsolattartó: Kézdy Pál

Tel./Fax: 26/366-129

E-mail: szenasok@freemail.hu

Honlap:

www.dinpi.hu/eudipl/lifenew/hun/lifesz/life.htm

Partner: -

A projekt teljes költsége: 847 283 euró

EU támogatás: 635 462 euró (75%)

Önrész: 211 821 euró

A projekt időtartama: 2003. augusztus –
2008. augusztus

Előzmények

A Szénások dolomit hegyein a pannon tölgyesek és száraz gyepek egyedülálló gazdagságban fordulnak elő. A társulások számos endemikus és maradványfaj élőhelyét képezik, közülük a dolomit- vagy pilisi len (*Linum dolomiticum*) a világon egyedül itt él. A területet az 1800-as évek vége óta az egyik legjelentősebb hazai természeti területeink között tartják számon. Értékét az Európa Tanács 1995-ben Európa Diploma adományozásával ismerte el. A pilisi len fennmaradását azonban számos tényező veszélyezteti.

A XX. század elejétől az 50-es évekig tájidegen feketefenyővel ültették be a dolomit kopárokat. A fenyő záródásával, az erős árnyalás és az el nem bomló fenyőtűavár miatt az eredeti flóra fokozatosan eltűnik. A fenyvesekben évről évre erdőtűz pusztít, ami a terület kis mérete miatt jelentős természetvédelmi károkat okoz. A fenyő beszórja a legértékesebb dolomit gyepeket és újabb fenyőcsemeték jelennek meg.

A terület összefügg a Budai-hegység többi részével, ahol a rendszerváltás előtti évtizedekben a vadászati célok miatt igen nagy létszámú vadállományt tartottak. A legnagyobb természetvédelmi kárt két betelepített vadfaj, a muflon és a dám okozza.

Az elmúlt években rendkívüli mértékben felgyorsult a Budapest körüli agglomeráció beépülése. A külterületek belterületbe vonásával megszűnik a védett területek melletti védőzóna, és megnő a védett területek rekreációs célú igénybevétele.

A projekt célkitűzései

Elsődleges cél a feketefenyvesek megbontása olyan mértékben, hogy a természetes vegetáció visszatelepülése megkezdődhessen. A molyhos tölgyesek, a kocsánytalan tölgy és gyertyán uralta mezofil tölgyesek felújulásának, továbbá a gyepek regenerálódásának alapfeltétele a vadlét-szám drasztikus csökkentése, amely csak a terület bekerítésével érhető el. A lakossággal való

Dolomiten (*Linum dolomiticum*) (Fotó: dr. Kalotás Zsolt)

konfliktusok csökkentése és az ismeret-terjesztés érdekében környezeti nevelőt foglalkoztatunk, információs táblákat helyezünk ki, illetve kiadványokat jelentetünk meg. A munka sikere érdekében fejlesztjük a terület őrzését is. Az élőhely-rekonstrukciós beavatkozások hatásait éves monitoring-jellegű kutatásokkal vizsgáljuk.

Tevékenységek

Az eredeti dolomit-vegetáció helyreállítása és a fajgazdag növényegyüttesek megővése érdekében az alábbi munkákat kívánjuk elvégezni:

1. A területen található feketefenyveseket megbontjuk. A talaj védelme érdekében a fakitermelés során a lombos fajokat megkíméljük. A fatörzseket lóval, a meredek oldalakon csúszda vagy drótkötélpálya segítségével távolítjuk el. A ki-

döntött törzsek egy részéből eróziófogó gátakat építünk. A projekt végére a feketefenyvesek megbontásának eredményeképpen megkezdődhet az eredeti növényegyüttes visszatelepedése.

2. A területet behálózó régi vadvédelmi kerítéseket elbontjuk, és az egész fokozottan védett területet bekerítjük. A vadlétszámapasztást mobil vaddisznóbefogók és karámrendszerű nagyvad-befogók segítségével végezzük el. A befogott állatokat a Budakeszi Erdészet vadaskertjébe szállítjuk. A projekt várható eredménye, hogy a muflon és a dám eltűnik a területről, illetve a nagyvadállomány olyan szintre csökken, ami lehetővé teszi az erdők felújulását.

3. A lakosság folyamatos tájékoztatása érdekében szakképzett környezeti nevelőt foglalkoztatunk, aki a 2002-ben kiépített két tanösvényen gyerekcsoportokat vezet, és önkéntesek számára természetvédelmi munkákat szervez. Ezen kívül ellátja a helyi gazdálkodók folyamatos tájékoztatását. Az élőhely-rekonstrukciós munkákba a környező iskolák diákjait is bevonjuk.

4. Természetvédelmi őrt vettünk fel, aki az őrzési feladatok mellett az erdészeti és vadgazdálkodási munkák ellenőrzését is el tudja végezni.

5. Az élőhely-rekonstrukciós munkák eredményességének vizsgálatára az alábbi monitoring jellegű kutatásokat folytatjuk:

- a pannon tölgyesek helyreállításának vizsgálatára szukcessziós vizsgálatok;
- a gyepek helyreállításának vizsgálatára a pilisi len monitorozása;
- a vadlétszámapasztás eredményességének vizsgálatára a nagyvadsűrűség éves monitorozása;
- a vadkár monitorozása bekerített mintaterületek vizsgálatával.

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A projekt hatékony irányítása érdekében Pilisszentivánon egy parasztházban LIFE irodát nyitottunk.

A Szénás-hegycsoport Európa Diplomás Területre vonatkozóan új kezelési terv készült, mely tartalmazza a LIFE pályázatban tervezett tevékenységeket.

A régi kerítések elbontására és új kerítések építésére vonatkozóan részletes engedélyezési és kiviteli tervet készítettünk. A kerítés építéséhez beszereztük a szükséges hatósági és tulajdonosi en-

gedélyeket. A Kis-Szénás Erdőrezervátum körül húzódó, 15 évvel ezelőtt épült kerítést elbontottuk.

A feketefenyvesek megbontásához valamennyi érintett erdőrészt részletes, évekre ütemezett vágástervet készítettünk. Pilisszentivánon, a pilisi len élőhelye mellett egy 3 hektáros területen megnyitottuk a feketefenyő-állományt. A kidöntött törzsek egy részéből eróziófogó gátakat készítettünk, a többi törzset lóval húztuk ki a meredek oldalakról.

A vadkizárásos vizsgálatokhoz kiépítettünk három további bekerített mintaterületet és rendbe hoztuk a téli jégtörés által károsított mintaterületeket. Ennek eredményeként minden vegetációtípusban (bükkös, gyertyános-tölgyes, törmelékeltő erdő, erdőszegély, cserjésedő sztyepprét, sziklagyep) 2-2 bekerített mintaterület és 2-2 kontroll parcella található. A pilisi len monitoringhoz elkészítettük a faj élőhelyének 1:200 méretarányú geodéziai térképét.

A kidöntött feketefenyőtörzsek egy részéből eróziófogó gátak épülnek (Fotó: Grosz Róbert)

A LIFE projekt keretében elvégzett beavatkozások hatásait vizsgáló kutatásokról több tanulmány született:

- Kun A. (2003, 2004): Vadkizárásos kísérlet keretében végzett felvételezés eredményei a Kis-Szénás Európa Diplomás Területen. – Kutatási jelentés. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság.
- Kun A. (2003): Feketefenyő átalakítások szukcessziós vizsgálata. – Kutatási jelentés. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság.
- Dobolyi Konstantin (2003, 2004): A *Linum dolomiticum* monitorozása. – Kutatási jelentés. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság.
- Szelényi B. (2004): Vadmonitoring a Szénás-hegyek Európa Diplomás területén. – Kutatási jelentés. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság.

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

Pilisszentivánon berendeztünk egy kiállítást, amely bemutatja a terület értékeit és a természetvédelmi munkákat. Elkészült továbbá a területen kialakított Jági Tanösvény ismertető füzetének új kiadása.

A helyi lakosság tájékoztatására az eddigieknél hatékonyabb eszköznek bizonyult, hogy valamennyi helyi folyóiratban önálló rovatot nyitottunk. A kéthetente megjelenő cikkekben folyamatosan tájékoztatást adunk a természetvédelmi kérdésekről, a LIFE projektről, a Natura 2000 hálózatról, az Európa Diplomáról és a természeti értékekről.

Az élőhely-rekonstrukciós munkák egy részét a térségben található iskolák diákjainak bevonásával végezzük el. A gyerekeket az alábbi feladatokba vonjuk be: a dolomit gyepekben újuló feketefenyő kiirtása; az erdőfelújításokhoz molyhostölgy-makk gyűjtése; tájékoztató táblák, tanösvény-berendezések kihelyezése, karbantartása; szemétygyűjtés; csemeteültetés. A gyerekek helyszínre szállítását, valamint a szükséges védőruházatot, szerszámokat a pályázatból biztosítjuk.

A helyi általános iskolások számára természetvédelmi szakkört tartunk, a biológia tanárok számára pedig eddig négy alkalommal szerveztünk továbbképzést.

Írta: Kézdy Pál

Hullámtéri gazdálkodás a Közép-Tisza mentén (Management of floodplains on the Tisza)

Pályázati azonosító: LIFE00NAT/A/007051

Kedvezményezett: WWF Ausztria

Cím: Ottakringer Strasse 114-116,

A-1160 Wien

Kapcsolattartó: Arno Mohl

Tel.: +43/1/488-17-233

Fax: +43/1/488-17-277

E-mail: arno.mohl@wwf.at

Megvalósító partner: WWF Magyarország

Cím: 1124 Budapest, Németvölgyi út 78/B

Kapcsolattartó: Siposs Viktória

Tel.: 1/214-5554/121, Fax: 1/212-9353

E-mail: viktoria.siposs@wwf.hu

Honlap: www.wwf.hu/wwfrol_1_1_3_tisza_1.php

A projekt teljes költsége: 435 326 euró

EU támogatás: 217 663 euró (50%)

Önrész: 217 663 euró

A projekt időtartama: 2001. január –

2005. december

Előzmények

A Tisza (és más nagy folyóink) hullámtérében a mai természetvédelmi problémák főként a XIX. századi folyószabályozás közvetlen és közvetett hatásaira vezethetők vissza. Az árterületek drasztikus területi csökkenését (a folyó és a gátak között keskeny hullámtér maradhatott csak meg) fokozza a növénytermesztés területigénye: a szántógazdálkodás és a faültvények nagy területeket foglalnak el, ráadásul vegyszerigényük miatt mind a hullámtér, mind a folyó szennyezését okozzák. A folyószabályozás és a XX. században kialakított belvízlevezető csatornák és nyárigátok közvetett negatív hatása miatt az egész Alföld vízgazdálkodása jelentősen megváltozott.

Mára bebizonyosodott, hogy normál piaci viszonyok között nem jövedelmező sem a hullámtéri, sem a mentett oldali vízjárta, belvizes területek szántóként történő hasznosítása, és az árvízi biztonság megteremtése érdekében a tavaszi víztöbblet elhelyezése a megoldás. Továbbá azért is szükséges az említett szántók átalakítása, mert egész Európában túltermelés van szántóföldi terményekből, így csak a természetvédelmi szempontból elfogadható tájhasználat ad biztos alapot az Európai Unió gazdasági rendszereiben eladható termékek előállítására.

A projekt célkitűzései

A projekt célja a kiválasztott mintaterületeken megvalósítani és bemutatni, hogyan illeszthető egymás mellé a természetvédelmi célú élőhely-rehabilitáció és a terület adottságaira építő tájhasználat.

Jelentősebb feladatok:

- közel 400 hektár gyepterületen az emberi beavatkozások következtében kiszáradt élőhelyek vízellátásának biztosítása;
- ezeknek a gyepterületeknek a folyamatos kezelése;
- a kubikgödrök hálózatának bekapcsolása a Tisza ökológiai rendszerébe;
- az optimális feltételek megteremtése olyan európai szinten veszélyeztetett fajoknak, mint pl. a fekete gólya vagy a haris;
- egy 12 hektáros nemesnyár ültetvény átalakítása legelővé;
- a védett terület bővítése közel 500 hektárral.

Tevékenységek

A projekt keretében a Közép–Tiszai Tájvédelmi Körzet területén, a Tisza hullámterében négy modellterületen folyik élőhely-rehabilitációs beavatkozás és fenntartó jellegű gazdálkodás.

A hullámtérben az élőhely-rehabilitáció a legtöbb esetben vízviszatartást jelent, hogy az emberi beavatkozások következtében kiszáradt területeken ismét kedvező feltételeket találjanak az árterekre jellemző fajok. A tájhasználati módok átalakítása is fontos része a projektnek: egy gyeptől elhódított területen lévő kisebb kiterjedésű nemesnyárültetvény visszagyepesítése, míg máshol a szántóföld átalakítása komplex ártéri gazdálkodási rendszeré.

A projekt a rehabilitációs munkákon túl a Közép-Tiszai Tájvédelmi Körzet területének bővítését is szorgalmazza. Olyan területeket kell védelem alá vonni és a tájvédelmi körzethez csatolni, melyek természeti értékeket tartalmaznak vagy potenciálisan jó lehetőséget kínálnak ezek kialakulásához. A projekt keretein belül két ilyen terület védetté nyilvánítását szorgalmazzuk: az egyik egy gyeperület, a másik egy felhagyott és árvíz által veszélyeztetett szántó, melynek természetes beerdősülése megkezdődött.

A Tisza LIFE projekt kiadványokkal, rendezvényekkel, szemináriumokkal bővíti a döntéshozók és a közvélemény ismereteit, és ezzel előmozdítja a természeti értéket képviselő fajok és élőhelyek védelmét, a természetvédelmi szempontból megfelelő tájhasználat kialakítását. A projekt a modellterületek térségében a gazdálkodók és a lakosság bevonásával mutatja be, hogyan lehetséges a javasolt természetpolitikai elvek gyakorlati megvalósítása.

Kubikgödör-rehabilitáció Nagykőrűben

A folyószabályozás során a töltések építéséhez szükséges föld kitermelésére szolgáló anyagnyerő helyeket nevezzük kubikgödröknek. Ezek a gödrök a töltés mellett, több sorban a hullámtéri oldalon helyezkednek el. Gazdag vízi élőviláguk miatt óriási természeti értéket képviselnek. Halbölcsőknek és haltemetőknak is nevezik őket, mivel árhullámok idején ideális ívóhelyként szolgálnak, a vízszint csökkenésekor azonban csapdaként működnek, mivel abban ivadékok milliói maradnak vissza. A kubikok vize gyakran teljesen elpárolog, és így az ivadékok is elpusztulnak.

A „nagykörűi ötlet” szerint a kubikgödröket olyan rendszerre kell kapcsolni, mely lehetővé teszi az áradás vízének szabályozott megtartását és ősszel a Tiszába vezetését. Így a halivadékok jól fejlődhetnek, majd a víz leengedésekor a Tiszába juthatnak, a méretes halakat kifogva pedig a lakosság is jövedelemhez jut. Természetesen a rehabilitált kubikgödrök között is mindig van több olyan, amelyik nincs a rendszerbe kötve, ezek a madaraknak szolgálnak táplálkozóhelyül.

A terület jellemző botanikai értéke a tavasszal és nyár elején virágzó debreceni torma (*Armoracia macrocarpa*) és a nyári tőzike (*Leucojum aestivum*), valamint az ősszel virító Tisza-parti margitvirág (*Chrysanthemum serotinum*). A kubikgerendákon – azaz a kubikgödröket elválasztó földszalvokon – a puhafás ligeterdőkre jellemző orchidea faj, a széleslevelű nőszőfű (*Epipactis helleborine*), a korhadó fatörzseken pedig a szálkás pajzsika (*Dryopteris carthusiana*) fordul elő.

Némi aggodalomra ad okot a tájidegen, betelepített törpeharcsa (*Ictalurus nebulosus*) tömeges jelenléte és nem kívánt tiszai elterjedése. A nagykörűi kubikrehabilitációs modell a mesterséges szelekció lehetőségét is biztosítja, mivel a törpeharcsa a legsekélyebb vízmélységig benn marad a kubikokban, így könnyen lehalászható és értékesíthető, vagy madártápláléknak visszahagyható.

Komplex ártéri tájhasználat a Tóalján (Nagykörű)

A Tóalja – mint neve is elárulja – egy tó a hullámtérben, mely a Tiszából egy „fok”-on keresztül kapta vizét. A fokok a folyótól távolabbi területek vízellátását biztosították. A folyószabályozás előtti idők embere tudatosan nyitotta-zárta a fokokat, hogy a számára hasznos vizet megfelelően irányítsa. A Tóalja termékenységét jól jellemzi a régi nagykörűi mondás: „megfial a Tóalja”. Ez a termékenység ősidők óta a rendszeres elöntéseknek köszönhető.

A Tisza szabályozásakor a Tóalját vízzel ellátó Anyita-fok és vízrendszere a hullámtéren maradt, de nem működhetett a megépült nyárigát miatt. A területet szántóföldként igyekeztek hasznosítani, de a nedvesebb időszakban rendszeresen megjelenő víz ezt lehetetlenné tette. Az utóbbi évek rekordméretű árvizeinek köszönhetően a mélyületben helyreállt az egykori Anyita-tó, a modernkori természetidegen gazdálkodás ellehetetlenült, és teret nyitott a természethez igazodó fenntartható tájhasználatnak.

Az Anyita-fok helyreállításával kialakítjuk a főmeder és a tó rendszeres és szabályozható kapcsolatát. A mintegy 100 hektáros területen a mozaikosság elősegítésére fűzek és extenzív gyümölcsfajták telepítésére kerül sor. A gyepterminológiai állományának megőrzését magyar szürke marhák legeltetése biztosítja.

A kubikgödörökben megreked a tavaszi áradás vize, élő-, szaporodó- és táplálkozóhelyet kínálva a vízhez kötődő élővilág számára (Fotó: Kis Ferenc)

A projekt sikerét fogja jelezni, ha a területen megjelennek azok az indikátorfajok, amelyeknek különleges igényeik vannak. Például ilyen faj az egész Európában veszélyeztetett tavi denevér (*Myotis dasycneme*) is. Amellett, hogy csak szennyezésmentes, nyílt vízfelületek fölött tud elegendő mennyiségű rovarot fogni, odúlakó életmódja miatt szinte kizárólag elegyes, puhafás ártéri erdőkben fordul elő. A telepített nemesnyárlétfényekben alig vagy egyáltalán nem keletkeznek odúk, ezért azok alkalmatlanok számára. A természetes ártéri erdők vegyes korú állományában a közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*), illetve a kis fakopáncs (*Dendrocopos minor*) is több táplálékot és búvóhelyet talál. Ezeket az erdőket kedvelik a kidölt, korhadó fatörzsek kérge alatt rovarlárvákat kutató fekete harkályok (*Dryocopus martius*) és zöld küllők (*Picus viridis*) is. A felsorolt harkályok különböző magasságban, különböző átmérőjű odúkat vésnek, melyek közül már a tavi denevérek is tudnak az utódneveléshez megfelelő választani.

A kedvező vízháztartás miatt a kétéltűek és hüllők számára is ideális élőhely a Tóalja, a tipikus hegyvidéki fajokat leszámítva valamennyi békafajunk megtalálható ezen a területen.

Gyakoribb posztáink mellett előfordul itt hazánkban kizárólag ártéren fészkelő rokonuk, a halvány geze (*Hippolais pallida*) is.

A tiszajenői Nagy-rét vízgazdálkodásának javítása

A Tiszajenő határában elterülő Nagy-rét egy 200 hektáros gyepterület. A gyeperület nagy részén a felszíni szintkülönbség alig 20-40 centiméter, de ez is elegendő a nedves gyeperület mozaikosságának kialakulásához. A fokozatos kiszáradás miatt a mélyebb fekvésű területeken nedvességkedvelő növényfajok élnek.

A területet korábban hosszú időn keresztül legeltették. Ma az így kialakult változatos életközösség fenntartása a legfontosabb feladat. Gyepeink megőrzése különösen fontos fajösszetételük és kis területi kiterjedésük miatt. A rossz vízellátottság veszélyt jelent a természeti értékekre: az áradás után a mélyebb részekben visszamaradó víz ellenére a nyár elejére már minden kiszárad. A másik veszélyforrás a beerdősülés, terjed a gyalogakác és más tájidegen faj is. A terület állapotának romlása ma még megállítható: megfelelő mennyiségű víz és kezelés biztosításával kitűnő gyepképző alakítható, ami egyúttal a gazdasági hasznosítás lehetőségét is kínálja.

A rehabilitáció során a Tisza áradásának vizét néhány hétig visszatartva kedvező táplálkozóhely keletkezik többek között a parti- és gázlómadarak számára. A Nagy-réten a területhasználat magyar szürke marha legeltetésével, valamint kaszálással történik. A kezelés gyakorlati megvalósítását helyi gazdálkodók bevonásával végezzük.

A terület állapotának javulását a földön fészkelő madárfajok, pl. a piros lábú cankó (*Tringa totanus*), a nagy goda (*Limosa limosa*) és a haris (*Crex crex*) állományának stabilizálódása, esetleg új fajok megjelenése fogja jelezni, valamint a réten rendszeresen megjelenő táplálkozó kócsagfélék és a fekete gólya (*Ciconia nigra*).

A Nagy-rét mintegy kétharmada a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság (HNPI) vagyonkezelésében van, harmada szintén állami tulajdon, és egy mezőgazdasági részvénytársaság használja.

Nemesnyáras átalakítása Tiszakürtön

Tiszakürt határában található egy 32 hektáros védett, enyhén szikes hullámtéri gyeperület, melynek kezelése nem biztosított. Közvetlen mellette húzódik egy 12 hektáros telepített nemesnyáras, mely számára kedvezőtlen adottságok miatt csak sínylődik.

A terület vízellátottsága megfelelő, beavatkozást nem igényel. A rehabilitációs munka kiterjed a nemesnyáras megszüntetésére, helyén a visszagyepesedés céljából az így kialakuló egybefüggő 44 hektáros területen egy helyi gazdálkodó magyar szürke marhát legeltet.

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A projekt időtartamának kétharmadához közeledve már a terepi beavatkozások jelentős része megvalósult, a rehabilitációs célú tájhasználat több projektterület esetében több éve folyik. A vízviszartartásos munkák gyakorlati kipróbálása 2004-ben történt meg, mivel 2003-ban kimaradt az áradás.

A legeltetéssel kezelt és rehabilitált területeken a szürke marhákkal látványos eredményeket értünk el: a sűrű növényzetet a legeltetés és a szárazzás szisztematikus alkalmazása már néhány év alatt lágyszárúakkal borított területté alakítja, ám szükség van legalább 4–5 évre, hogy legelő, és további évekre, hogy természeti értékekben gazdag gyepek alakulhasson ki.

A projekt természetvédelmi eredményein túl a teljes projektidőszakot végigkísérő kommunikációs tevékenység is nagy jelentőségű a célok elérésében. Eddig elkészült a projektet bemutató részletes kiadvány, bő információkkal szolgál a weboldal is, valamint több rendezvényen tájékoztattuk a térség gazdálkodóit, hogy milyen gazdálkodási módokat folytathatnak természetkímélő módon. A három alkalommal megrendezett őszi fesztivál a javasolt tájhasználat által előállított termékeket mutatta be, a sajtó folyamatos tájékoztatása pedig a projekt céljainak és eredményeinek széleskörű terjesztését segíti.

Az ártéri termékeket bemutató kóstoló és vásár megismerteti a fogyasztókkal a természetbarát gazdálkodás „gyümölcsseit”

(Fotó: Kis Ferenc)

Társadalmi hatás, nagyközönség bevonása

A projekt megvalósításában kiemelt szerepe van az egyes mintaterületeken folyó tevékenységben résztvevőknek: a nagykörűi önkormányzat, a gazdálkodók, vállalkozók szervező munkája, a megfelelő gazdálkodási mód folytatása révén lehet sikeres a projekt.

A társadalom és a projektben résztvevők között a korábban említett kommunikációs tevékenység a kapocs. Ezeken a rendezvényeken sok olyan érdeklődővel találkozhatunk, akik a részletekre is kíváncsiak, szeretnének bekapcsolódni nemcsak ennek a projektnek, hanem más természetvédelmi tevékenységnek a gyakorlati megvalósításába is. A projekt sikere, hogy több olyan gazdálkodó is megkeresett minket, aki szívesen vállalná szántóterületének más célú hasznosítását.

Írta: Siposs Viktória és Kis Ferenc

LIFE-Environment a természetvédelemért

Integrált vízgazdálkodási rendszer az árvízvédelmi, a természetvédelmi és a vidéki foglalkoztatási problémák egyidejű kezelésére (Integrated [Multi-level inundation] water management system solving flood-protection, nature conservation and rural employment challenges)

Pályázati azonosító: LIFE03ENV/H/000291

Kedvezményezett: Tisza-Szamos Kht.

(jelenleg ÁBK SZ Kht.)

Cím: 1211 Budapest, Szabadkikötő út 4.

Kapcsolattartó: dr. Papp Lehel György

Tel.: 1/276-1356, Fax: 1/276-1356

Email: papp.dr@axelero.hu

Honlap: <http://www.life.tisza-szamos.hu>

Partnerek: Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Természetföldrajz Tanszék, Szent István

Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási

Intézet, Bükk Nemzeti Park Igazgatóság,

Cötkény Térségfejlesztő Szövetség

A projekt teljes költsége: 861 880 euró

EU támogatás: 257 358 euró (30%)

Önrész: 604 522 euró

A projekt időtartama: 2003. augusztus – 2006. március

Előzmények

A Borsodi Mezőség Tájvédelmi Körzet természeti állapotának felmérése során a legfontosabb problémának a vízhiány és a vizes élőhelyek emiatt bekövetkező pusztulása bizonyult. Ennek oka a Tisza – egyébként itt a legkésőbb, csak az 1940-es években bekövetkező – szabályozása, a Bükk hegységéből érkező patakok vizének a területéről történő kizárása, illetve a csapadékvizek igen gyors levezetését biztosító belvízelvezető hálózat kiépítése volt. A probléma feltárása és megoldási terveinek az elkészítése után a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság (BNPI) sikerrel pályázott a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Környezetvédelmi Alap Céllelőirányzatához (KAC) „A Borsodi Mezőség vizes élőhelyeinek rehabilitációja I. ütem” címmel. 2001-ben, amikor lehetőség nyílt hazánkban is pályázni a LIFE-Nature alaphoz, a KAC támogatást önerőként megjelölve pályázott a BNPI a további ütemek megvalósítására. A pályázat akkor nem nyert támogatást, viszont a „Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése” potenciális területei közé került a Borsodi Mezőség. Fontos szakmai feladatként jelentkezett a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság számára a tájrehabilitációs törekvések és a kistérség fejlesztési tervében meghatározott gazdasági szerkezetváltás elemeinek, valamint a helyi lakosság érdekeinek az összehangolása.

A korábbi pályázatot új szempontok szerint átdolgoztuk, a résztvevők száma pedig kibővült. A pályázatot a LIFE-Environment programba a Tisza-Szamos Kht. nyújtotta be.

A projekt célkitűzései

A projekt célja egy innovatív vízgazdálkodási rendszer gyakorlati megvalósítása és az így megváltozott környezeti viszonyokhoz igazodó területhasználati rendszer megtervezése.

Ebbe beletartozik a terület természetes vízellátásának helyreállítása, a folyószabályozások, belvízelvezető rendszerek megépítése óta kiszáradt területek vízellátásának helyreállítása (a Tiszából eredő rendszeres elárasztások révén, valamint a Bükk hegységéből érkező patakvizek visszatartásával). Célunk továbbá a mezőgazdasági eredetű, diffúz nitrátszennyezések elkerülése, az extenzív, ökológiai gazdálkodás bevezetése a területen (külterjes állattartás, halászat, alternatív növénytermesztés) és a nagy léptékű kiszáradás (elsivatagosodás) megelőzése. A projekt elősegíti az élőhelymozaikok számának növekedését vizes élőhelyek létrehozásával. A projekt célja a rendszeres és eseti vízszennyezések puffertolása (génbank funkció), illetve a terület népességmegtartó erejének biztosítása (halászat, vadászat, vidéki és zöldszturizmus, tájfenntartó mezőgazdálkodás). A terület tervezett komplex fenntartható fejlesztése a Tisza-völgy egésze számára árvízvédelmi és területhasználati mintát szolgáltat.

Tevékenységek

A Tisza partján elhelyezkedő, 35 000 ha kiterjedésű Borsodi Mezőség (másik nevén Kis-Hortobágy) déli részén valósul meg a mintaprojekt.

A kialakítandó vízkormányzó rendszer működése során az ökológiai szempontból szükséges mennyiségű belvizet visszatartjuk a területen a korábban más célra épült belvízelvezető rendszer egyes elemeinek és az új műtárgyaknak a segítségével. A víz a természetes mélyületekben fokozatosan szétterül, amelyeket természetes vízfolyások vagy mesterséges csatornák segítségével kötünk össze egymással. A mélyületek közötti vízmozgást a projekt során megépítendő vízkormányzó művek (zsilipek, fenékküszöbök) segítségével tesszük szabályozhatóvá. Ez nem más, mint a hajdan jól működő fokrendszer mai viszonyokhoz alkalmazott változata.

Az Ős-Csincse medrében elvezetett Tiszavalki-főcsatornába épített vízvisszatartó mű (Fotó: Bodnár Mihály)

Az eddigi eredmények rövid összefoglalója

A megvalósítás során bevontuk az összes érintett szakmai ágazat, illetve a területen élő lakosság képviselőit. A projekt módszertani mintát ad egy olyan megoldás gyakorlati kivitelezése révén, amely egyidejűleg alkalmas a nagy árvizek kezelésére, a vízszennyezések (pl. cián, nehézfémek) hatásainak csökkentésére, valamint az agrártermelés, az integrált vidékfejlesztés és a természetvédelem harmóniájának a megteremtésére.

1. A vizes élőhelyek vízpótlásának megoldása:

A Bükkből érkező patakok vizét és a bükkábrányi külszíni bányából kiemelt vizeket szállító Csincse-övcatornában elkészült 2 fenékküszöb. Ezek segítségével lehetővé vált az éltető víz egy részének a bevezetése a tiszavalki belvízi öblözetbe, valamint az Orosz-ér vízgyűjtő területére. A fent említett, korábban csak a belvizek elvezetésére szolgáló csatornák funkciója kettőssé vált, ma már az elsődleges funkció mellett fontos szerepet töltenek be a korábbi mocsarak, elhagyott folyómedrek vízellátásában is. A Tiszavalki-főcsatornában két vízszinttartó zsilip épült, amelyek segítségével lehetőség nyílt a csatorna „belépcsőzésére”, az optimális duzzasztási szint elérésére. Mivel a csatornát a Csincse folyó ősi medrébe mélyítették, így megfelelő duzzasztás esetén a folyómeder újra vízzel telt lesz. A mellécsatornákon keresztül lehetővé vált a Borsodi Mezőség Tájvédelmi Körzet egyik fő természetvédelmi értékét adó ősi folyómeder ágak vízzel történő ellátása.

A vizes élőhelyekhez kötődő növénytakarások már az üzemelés első évében újra életre keltek. A kora tavasszal átvonuló vadludak száma tízezres nagyságrendű volt. Jelentősen megnőtt a területen ősszel megpihenő darvak száma, és közel száz az átnyaraló példányok száma.

Nagyszéklápa árasztás: működnek a vízviszatarató műtárgyak (Fotó: Bodnár Mihály)

A sekélyvizű mocsarakat nagy számban keresik fel a Tisza-tavon és a Hortobágyon költő gémfélék táplálkozás céljából. Több száz páros vegyes szerkőtelep alakult ki a területen.

2. *Extenzív, ökológiai gazdálkodás bevezetése a területen:*

Vizsgálatok történtek a Borsodi Mezőség Érzékeny Természeti Terület intézkedéscsomagjának a megváltozott élőhelyi viszonyokhoz való igazítására.

3. *A rendszeres és eseti vízszennyezések pufferolása (génbank funkció):*

A munkálatokkal megteremtődött az alapja egy olyan, őshonos fajokkal benépesített élőhely fenntartásának, ahonnan pl. a 2000. évi cianidszennyezéshez hasonló katasztrófa esetén újra visszatelepedhet a Tisza élővilága.

A projekt a várakozásoknak megfelelő ütemben halad. A partnerek és a projektvezetés között sikerült jó munkakapcsolatot kialakítani, ami biztosítja, hogy a felmerülő problémákat közösen, az érdekek harmonizálásával minél gyorsabban meg tudjuk oldani. A hatékony közös munka feltétele, hogy minden résztvevő magáénak érezze a projekt céljait, és igyekezzen a saját feladatait és kötelezettségeit pontosan teljesíteni. Az együttműködés biztosítja azt is, hogy a projekt eredményeként minden résztvevő számára megfelelő és sikeres rendszer születik, amelynek továbbfejlesztési lehetőségét már a projekt keretében igyekszünk megteremteni.

Társadalmi hatás, a nagyközönség bevonása

A munkálatok tervezése során a nyílt tervezés elvei szerint az elképzeléseket fórumokon ismertettük meg a lakossággal, az anyagot közszemlére tettük az érintett önkormányzatoknál.

A területen létrejött a Borsodi Mezőség ÉTT, amelyhez igen sok gazdálkodó önként csatlakozott. A partner tudományos műhelyek folyamatosan kapcsolatot tartanak a helyi lakossággal, a tapasztalatokat beépítik a munkájukba. A nagyközönség tájékoztatása a helyi együttműködésen kívül a saját bevonásával és egy honlap működtetésével valósul meg. A projektről film is készül.

Írta: Bodnár Mihály és Megyeri Erzsébet

Néhány jó tanács a pályázóknak – a kedvezményezettek szemével

A pályázat írása

Az Európai Unió LIFE irodája a Hortobágy Természetvédelmi Egyesülettel készített egy konkrét modellt a projektre, amely alapján ellenőrizni tudják, hogy a terület jobb természetvédelmi állapotba került-e. Ez alapfeltétele az élőhelyvédelmi pályázatok támogatásának. Javasolják, hogy már a pályázatba építsék bele a pályázók az eredmények mérhetőségét.

Modelljük a következő:

Mérhető faktorok / évek	2003	2004	2005	2006
1. Annex I. fészkelő fajai (párok): <i>Acrocephalus paludicola</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Botaurus stellaris</i>	0	5	10	15
2. Annex I. nem fészkelő fajai (példányszám): <i>Phalacrocorax pygmeus</i> , <i>Oxyura leucocephala</i> , <i>Otis tarda</i> , <i>Numenius tenuirostris</i> , <i>Anser erythropus</i> , <i>Aquila clanga</i> , <i>Aquila heliaca</i> , <i>Aquila pomarina</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Botaurus stellaris</i> , <i>Branta ruficollis</i>	6	100	120	140
3. Artemisio-Festucetum pseudovinae társulás kiterjedése	100%	110%	130%	140%
4. Agrostio-Beckmannietum eruciformis társulás kiterjedése	100%	150%	160%	170%
5. Időszakos vízfoltok %-os aránya az ösztérülethez viszonyítva áprilisban	9%	25%	30%	35%
6. Időszakos vízfoltok %-os aránya az ösztérülethez viszonyítva szeptemberben	1%	10%	12%	15%
7. Indikátor fészkelő fajok párjainak száma	100%	300%	350%	400%
8. Negatív változást jelző indikátor fészkelő fajok párjainak száma (<i>Miliaria calandra</i> , <i>Saxicola torquata</i> stb.)	100%	60%	40%	20%
9. Szitakötőfajok száma	19	24	26	28

A százalékos értékeknél az első teljes évben, vagyis a 2003-ban mért értékek jelentik a 100%-ot, és ehhez viszonyítandó a további években tapasztalt növekedés vagy csökkenés. A modell szerint, ha a megadott értékek érvényesek lesznek az adott években, akkor a beavatkozás sikeressége 100%-nak tekinthető. Ettől eltérő arányértékek esetén megkapható a beavatkozás „osztályzata”.

A projekteket inkább egy-két évvel hosszabbra érdemes tervezni, mivel a nagy projektek esetében sok nem várt akadály merülhet fel.

Amennyiben a projektben szerepel tervezett földvásárlás, az érintett földtulajdonosokkal érdemes előzetes elvi megállapodást kötni. A tervezett földárakba bele kell kalkulálni az inflációt, valamint egyéb földárnövelő tényezőket.

Az egyes beruházások hatósági engedélyeztetése hazánkban sok időt igényel, amivel a pályázat időrendi ütemezésében számolni kell.

A pályázat írásakor érdemes egyeztetéseket folytatni az Európai Bizottság által felkért brüsszeli szakértőcsoporttal, mivel tapasztalatuk révén sok hibát ki tudnak szűrni már az elején.

A LIFE pénzügyi alapot nagy projektekre érdemes felhasználni, elsősorban olyanok megvalósítására, amelyekre a hazai források önmagukban nem elegendők.

Előnyös lehet egyes esetekben, ha nem a főpályázó vesz részt a pályázat végrehajtásában, hanem bevon kisebb szereplőket partneri szinten. A projektben résztvevő partnerek számát az ésszerűség határain belül kell tartani.

A pályázatíráskor érdemes átnézni az előző évek nyertes és vesztes pályázatait, illetve az elutasítások indoklását.

Érdemes megnézni, hogy az előző évben átlagosan milyen nagyságrendű támogatást kapott egy-egy pályázó, és a megpályázott összeget ennek alapján meghatározni.

A projekt kezdési időpontja legalább három hónappal későbbi időpont legyen, mint a döntés várható időpontja, mivel a döntés is jelentősen késleltethető.

A LIFE nem támogat olyan költségeket, amelyeket a Magyar Állam felé kell teljesíteni, még akkor sem, ha ezeket hazai jogszabályok írják elő. Ilyen pl.: fakitermelés után befizetendő erdőfenntartási járulék vagy egy terület erdőtermelésből való kivonása esetén előírt cseretermés stb.

A költségvetés összeállításánál érdemes 10%-ot hozzáadni az előre nem látható költségnövekedések miatt (ilyen volt például a szürke marhák áremelkedése a BSE-krízis időszakában, illetve a más módszerrel megvalósuló beavatkozás költségtöbblete).

A váratlan eseményekre fel kell készülni (pl. hullámtérben egyik évben kimaradó áradás).

Mentőötlet álljon készenlétben arra az esetre, ha pl. a kiválasztott partner menetközben megbízhatatlannak bizonyulna.

Figyelembe kell venni, hogy bizonyos esetekben egy kis kiesés akár egy év kiesését is okozhatja (pl. hullámtérben összelehet a terepi beavatkozásokat végezni).

Állatvásárlásnál számolni kell azzal, hogy az ár szezonális: az őszi vásárlás olcsóbb, de a téli takarmányt is biztosítani kell.

A szükséges önrészen felül is álljon pénz tartalékban, mert lesznek olyan pénzügyi követelések, melyeket a LIFE Bizottság nem fog elfogadni, pedig a projekt megvalósításához szervesen kapcsolódnak – ezt gondos tervezéssel csökkenteni lehet, de elkerülni nem.

A LIFE szakértői meglévő korábbi ismereteik és a pályázatban foglaltak alapján döntenek a bírálat során. Nagyobb az esély a pályázat támogatására, ha a területet, a problémát nem a pályázatban látják először, hanem azzal már találkoztak különböző konferenciákon, publikációkban.

Az Európai Unió által kiírt és értékelt pályázatok értékrendje sokban különbözik a Magyarországon megszokottaktól. A pályázatok és a jelentések kétféle bírálat alá esnek: egyrészt formai, másrészt szakmai követelményeknek kell megfelelniük, és a kettő ugyanolyan mértékben számít. Nagyobb formai hibákat nem szabad elkövetni, mivel ez kizáró ok. Kisebb szakmai hibákat esetleg lehet korrigálni.

A pályázatok értékelésénél nagyon fontos szempont, hogy amennyiben nyer a projekt, kivitelezése késlekedés nélkül, azonnal indítható legyen. Ez azt jelenti, hogy a megvalósítás valamennyi szintjén alaposan átgondolt, a végrehajtás minden gyakorlati részletére kiterjedő pályázati anyagot kell készíteni. Egy jó szakmai koncepciót felvázoló terv nem elegendő, hiszen maga a pályázati dokumentáció is részletes költségbontást kíván meg, amitől a végrehajtás során csak alapos indokkal lehet eltérni. A pályázati dokumentáció ugyanis a támogatási szerződés részét képezi, melynek pontos végrehajtását ellenőrzik az előrehaladási jelentések alapján.

A szakmai bírálatnál a megvalósíthatóság az elsődleges szempont, ezt mindenképpen szem előtt kell tartani a költségek és a határidők tervezésekor. Ezen kívül fontos a célok, kezelések pontos, a leendő bíráló számára jól érthető, logikus megfogalmazása.

A projekt végrehajtása

Tapasztalataink szerint van lehetőség szinte bármilyen változtatásra, ha azt megfelelően megindokoljuk és ha a témavezető vállalja annak következményeit (például, ha egy eltervezett feladat valamilyen külső ok miatt meghiúsul, annak költségeit visszaszámolják a projekt összköltségéből, és arányosan csökkentik a támogatást). A változtatásokat – átszervezéseket, költség-átcsoportosításokat stb. – pontosan, egyértelműen, határozottan kell megfogalmazni.

Az elbírálásnak megfelelően a pályázók és a kedvezményezettek is kétféle felügyelet – Európai Bizottság és az Ecosystems Ltd. – ellenőrzése alá tartoznak. Az előbbi a támogató szerv, az utóbbi biztosítja a szakmai felügyeletet. Az Ecosystems Ltd.-vel bármilyen szakmai vagy egyéb problémát meg lehet és meg kell beszélni. Ha valamilyen nem várt probléma keletkezik a teljesítés körül, mindenképpen értesíteni kell őket. Minden esetben segítőkészek és megértőek, elmarasztalás csak akkor várható, ha nem közöljük velük a problémákat, és azokra csak utólag – rendszerint későn – derül fény.

Az Európai Unió számos olyan feladatot is el akar végeztetni, amely esetleg nincs – vagy nem egyértelmű – a pályázatban. Ha ez nem jelent többletköltséget, akkor megvalósíthatjuk, ellenkező esetben ragaszkodjunk az eredeti pályázathoz. A többletfeladatok felvetése viszont hasznos, hiszen ezeket továbbgondolva akár egy új LIFE pályázat is körvonalazódhat.

Utófinanszírozás esetén szükség lehet a pénzügyi fedezet átmeneti megteremtésére. Ebben az esetben a rövidlejáratú hitelfelvétel mellett a faktoring is egy ajánlható megoldás. A fogalom azt jelenti, hogy egy cég (a faktoring cég) a pályázat nyertese számára megfinanszírozza a megnyert, de utólag fizetendő pénzügyi összeg nagy részét (pl. 80%-át). Ennek az ügyletnek egyrészt az az előnye, hogy gyorsabb és egyszerűbb, mint a banki hitelfelvétel, másrészt a faktoring cég a pályázati összeg utalóját vizsgálja és nem a nyertes intézmény pénzügyi helyzetét. A faktoringnak is van díja, amely a faktorálás összegétől és a futamidőtől függ.

A végrehajtás során nagy hangsúlyt kell fektetni az adminisztratív és kommunikációs feladatokra is.

Egy sikeres LIFE pályázat megírása és lebonyolítása igen komoly feladat. Megfelelő elhivatottság, alapos szakmai ismeretek és igen sok kitartás szükséges hozzá. Az ügyek gyorsítása céljából szükséges a pályázat végrehajtására vállalkozó munkatárs mentesítése az egyéb feladatoktól.

Komplex, sok akciót és sok résztvevőt (mintegy 50 főt) tartalmazó projekt (MME) esetében az egyik legelső és legfontosabb tapasztalat az volt, hogy a projektet elkülönített részfeladatokra osszuk fel, amelyek mindegyikéhez meg kellett határozniuk egy-egy felelőst. A másik legfontosabb feladat a projekt koordinálása során, hogy a projektben résztvevő valamennyi személy és intézmény között a lehető legaktívabb kommunikációt biztosítsuk. A rendszeres beszélgetések, találkozók és az erre a célra kialakított levelezőlista segítségével sok felesleges problémát előzhetünk meg.

Egy EU szakértő javaslatai a magyar LIFE pályázatokhoz

Hasznosnak véltünk megkérdezni egy brüsszeli LIFE szakértőt arról, hogy mi a véleménye a magyarországi pályázatokról, milyen problémákra hívja fel a figyelmet, illetve milyen jó tanácsokat tud nyújtani. Marco Fritz az Európai Bizottság külső szakértőkből álló cégének, az Ecosystems Ltd./ Nature Link International G.E.I.E.-nek dolgozik, amelynek feladata a folyamatban lévő LIFE-Nature projektek ellenőrzése. Emellett korábban a pályázatok bírálatában is közreműködtek. Kérésünkre az alábbi tájékoztatást adta:

A 2004-es pályázati ciklusban (amely a 2003-ban benyújtott és 2004-ben elbírált pályázatokat jelenti) Magyarország szerepelt a legjobban a 2004-ben csatlakozott országok közül. Az Élőhelyvédelmi Bizottság (Habitat Committee) négy LIFE-Nature pályázatot javasolt támogatásra, amelyek költségvetése 7,3 millió euró. Ez az eredmény a 9. helyezést jelenti a költségvetést és a 25 résztvevő ország közötti támogatás-elosztást tekintve, ami jó teljesítménynek számít.

A magyar pályázatok száma azonban még növekedhet, mert bár csak Spanyolország, Franciaország, Görögország és Olaszország nyújtott be több projektjavaslatot mint Magyarország (tehát több mint 11 pályázatot), hat ország esetében javasolt az Élőhelyvédelmi Bizottság négy vagy több pályázatot támogatásra. Az összes benyújtott pályázat közül 77 pályázat kapott összesen 76 millió euró támogatást. Fontos megjegyezni, hogy nincs országonkénti kvóta, kizárólag a pályázat minősége számít. A minőség vonatkozásában jelentős fejlődés figyelhető meg azóta, hogy Magyarország társult a LIFE programhoz.

Az alábbiakban számos olyan tényező bemutatása következik, amely fontos a pályázat kidolgozása és értékelése során.

Formai tényezők

Az első feladat a pályázati írás előtt a pályázati űrlap és az „Együttes rendelkezések” (Common Provisions) tanulmányozása. Ezekben található a formai követelmények. Bármilyen felmerülő kérdés esetén a pályázó felveheti a kapcsolatot az Európai Bizottsággal vagy a külső szakértőkből álló csoporttal (External Team). Nem szabad alábecsülni a formai szempontból kifogástalan pályázat jelentőségét. A pályázatok elutasításának gyakori okai: hiányzó oldalak, aláírások, pecsétek; kézzel írott oldalak; hiányzó támogató nyilatkozatok; a jogi státusz nem megfelelő jelölése vagy az ehhez szükséges dokumentumok hiánya; nem megbízható pénzügyi háttér; a társfinanszírozás mértéke nem koherens a projekt költségeivel stb. Nagyon fontos a projekt benyújtása előtt újra átnézni az anyagot, hiszen még a legjobban kidolgozott projektek sem fognak támogatást kapni, ha formai hibákat tartalmaznak.

Partnerség

Célszerű, ha a pályázók minden érdekelttel egyeztetnek a pályázat készítése során, illetve be is vonhatják őket a projektbe felügyelő bizottságok vagy tanácsadó bizottságok formájában (egyes esetekben akár partnerként vagy társfinanszírozóként). Így a minimumra csökkenthető a projekt kudarca azoknak a helyi lakosoknak az ellenállása miatt, akik számára a projektnek előnyöket kellene nyújtania. A pályázónak az illetékes hatóságok támogatását is meg kell szereznie. Számos pályázatot nyújtottak be nemzeti park-igazgatóságok, de egyetemek, civil szervezetek, regionális vagy helyi szervezetek, magánszemélyek ugyanúgy sikerrel pályázhatnak a LIFE programban, ha rendelkeznek a szükséges hatósági és/vagy társadalmi támogatással.

Természetvédelmi haszon

Az a tény, hogy Magyarország gazdag természeti értékekben, növelheti az esélyét a magyar pályázatoknak, és sok kiemelkedő pályázat esetén döntő tényező lehet a végső elbírálás során. Az elsődleges tényező viszont a projektből származó természetvédelmi haszon: elképzelhető, hogy nem tartanak támogatásra érdemesnek egy pályázatot, ha a projekt területe ugyan kiemelkedően gazdag természeti értékekben, de nincs jelentős hozzáadott természetvédelmi haszon, vagy nem a fő veszélyeztető tényezők kiküszöbölését célozza a pályázat az adott élőhely vagy faj szempontjából. Nem fog támogatást kapni egy projekt akkor sem, ha ugyan kiemelt közösségi jelentőségű élőhelyek vagy fajok megőrzésére irányul, és ígéretes programok, illetve kezelési irányelvek kidolgozását foglalja magában, de a pályázat struktúrája nem logikus. A természetvédelmi tevékenységeknek európai jelentőségűeknek kell lenniük, valamint illeszkedniük kell a nemzetközi természetvédelmi stratégiákhoz.

Koherencia és minőség

Minden LIFE projektnek kézzelfogható eredményeket kell felmutatnia. A kezelési tervek és cselekvési programok nélkülözhetetlenek lehetnek a projekt végrehajtásához, de a hangsúlyt azokra a konkrét tevékenységekre kell helyezni, amelyek a madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelv mellékletein szereplő élőhelyek állapotának és a mellékleteken szereplő célfajok életfeltételeinek javítását segítik. Emiatt fontos vázolni az egyértelmű kapcsolatot a természetvédelmi cél, a projekt tényleges rendeltetése, a várható eredmények és a tevékenységek között. Ezen elemek mindegyikét be kell mutatni, és a pályázatnak koherensnek kell lennie. Körültekintően kell elemezni és számitásba venni az előfeltételeket és korlátokat, emellett szükséges a projekt sikerességének indikátorait, valamint a célok/eredmények/tevékenységek monitorozását bemutatni. Minden tevékenységet szükséges részletesen leírni, topográfiai térképen bemutatni és – ahol lehetséges – számszerűsíteni. Évente sok pályázat azért nem kapott támogatást, mert a tevékenységek leírása nem volt elég részletes, vagy nem derült ki a pályázatból, hogy mi történik a projekt keretén belül, ki, hol, mikor, mennyi pénzért, melyik faj vagy élőhely megőrzése céljából fog valamilyen tevékenységet végezni. A komplex projektszerkezet kidolgozása nem azt jelenti, hogy a konkrét tevékenységeket röviden kell leírni, éppen ellenkezőleg: egy sok területet felölelő projekt áttekintéséhez minden egyes tevékenység részletes leírása szükséges. Az olyan pályázat nem vezet jó eredményhez, amely nehezen értelmezhető, vagy amelyből sok részlet hiányzik (pl. sok nem részletezett, de magas költség), vagy amely esetén a kockázati tényezők (földvásárlás, érintettekkel történő együttműködés) tekintetében nagy mértékben a szerencsére hagyatkoznak, és nem vázolják, hogy ezeket a kockázati tényezőket hogyan fogják kezelni. Ugyanígy előre kell értékelní és a projekt leírásában is be kell mutatni minden lehetséges tényezőt, ami a projekt sikerességét veszélyezteti, és a pályázó hatáskörén kívül esik (társadalmi-gazdasági vagy jogi tényezők). Azok a pályázatok nem fognak támogatást kapni, amelyek nem veszik számításba a projekt megvalósítását gátló tényezőket. Nem támogathatók a LIFE-Nature program keretén belül önmagukban a kutatások (más pénzügyi alap támogathatja ezeket).

Kapcsolat a Natura 2000 hálózattal

A LIFE-Nature alapot elsősorban azért hozták létre, hogy elősegítse a Natura 2000 hálózat kialakítását. Emiatt Magyarországon minden, LIFE által támogatott élőhely-rekonstrukciós intézkedést a madárvédelmi irányelv szerinti különleges madárvédelmi területen vagy az élőhelyvédelmi irányelv szerinti különleges természetmegőrzési területnek jelölt területen kell végezni. A LIFE program nem támogat Natura 2000 hálózaton kívül élőhelyvédelmi tevékenységet. Fajvédelmi projektek

abban az esetben kapnak támogatást a Natura 2000 hálózaton kívül, ha a nemzeti hozzájárulás a Natura 2000 hálózathoz az Élőhelyvédelmi Bizottság szerint elégséges a célfaj kedvező természetvédelmi helyzetének biztosításához, valamint a projektben foglalt tevékenységek nélkülözhetetlenek a célfaj fennmaradásához.

Ösztönző hatások

A LIFE programban lehetőség van új természetvédelmi módszerek kidolgozására és bemutatására, mivel a LIFE program egyik célja, hogy ösztönző hatást váltson ki. Növelheti a pályázat kedvező elbírálásának esélyeit ha új módszereket dolgozunk ki a természetvédelmi tevékenységek társadalmi-gazdasági szempontokkal történő integrációja érdekében.

Kommunikáció

A Natura 2000 hálózat inkább azt üzeni: „Figyelem! Ez a természeti örökségünk!”, mint azt, hogy „Tilos a belépés!”. A LIFE program fontos célja, hogy a természetvédelmet közelebb hozza az emberekhez a Natura 2000 hálózat és a LIFE program segítségével. Ez a feladat nem mindig könnyű, viszont elengedhetetlen a projekt sikeréhez. Az „Együttes rendelkezések” követelménye a LIFE és a Natura 2000 logójának használata, a LIFE-Nature támogatásának említése a kommunikáció során, a Natura 2000 hálózat bemutatása és népszerűsítése, illetve a projekt eredményeinek terjesztése. Az előző években számos magyar pályázat nagymértékben alulbecsülte, hogy minden LIFE projekt költségvetésének fontos részét (gyakran 10-25%) szemléletformáló tevékenységekre és vitafórumokra kell fordítani, ilyen pl. kezelési tervek kidolgozása az érintettekkel történő konzultációval, információs kiadványok készítése, egyéb tájékoztatás (videofelvétel, szórólap, kiállítás stb.), nyomdai munka, kisebb bemutató létesítmények, tájékoztató táblák a területeken, oktató tevékenység a helyi iskolákban stb.

Kapcsolatteremtés

A pályázóknak fontosnak kell tekinteniük a kapcsolattartást természetvédelmi szervezetekkel, politikai és adminisztratív szervekkel, helyi szervezetekkel stb., hogy kiépüljön egy olyan szervezeti struktúra, ami lehetővé teszi a projekt végrehajtását. Az országos LIFE találkozók mindenhol nagyon hatékonyak voltak. A kapcsolattartás szintén kötelező az EU-n belül más LIFE projektekkel. Nemzetközi szinten is számos projekt foglalkozik ugyanazon vagy hasonló élőhellyel, fajjal vagy problémakezeléssel. A LIFE kedvezményezettek mindig tanulhatnak egymástól, legyen az szakmai vagy adminisztratív problémák megoldása.

Jelentéskészítés

A LIFE jelentések célja, hogy a kedvezményezettek rendszeresen összefoglalják a projekttevékenységeket, ezáltal a Bizottság az előrehaladást és a hiányosságokat nyomon tudja követni. Emellett a jelentés elszámolást ad az EU támogatásról, valamint lehetőséget biztosít a projekt eredményeinek kommunikálásához a Natura 2000 területek megőrzésében érintettek felé. A kedvezményezetteknek egyértelműen le kell írniuk tevékenységüket. A legtöbb kedvezményezett többet tesz a Natura 2000 terület érdekében, mint ami a pályázatban szerepel. Erről tájékoztatni lehet a nyilvánosságot, és egyértelművé tenni, hogy mit végzett a LIFE szerződés keretén belül, és mi volt a többlettevékenység. A jelentéseket mindig ki lehet egészíteni térképekkel és fotókkal, illetve bármely más dokumentummal, ami hasznos lehet a munka bemutatásához.

A formai követelményekről (Együttes rendelkezések, LIFE Pályázati útmutató), a jogi háttérrel (LIFE rendelet, madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelv) bőséges információ található a Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóságának honlapján (<http://europa/comm/environment/life/home.htm>). Számos egyéb információs anyag letölthető, pl. Natura 2000 hírlevél, LIFE hírlevél, a LIFE programot bemutató sorozat (LIFE and Water, LIFE for Natura 2000, LIFE and agri-environment, LIFE and alien species, LIFE and communication).

Marco FRITZ

Ecosystems Ltd./ Nature Link International G.E.I.E.

21, Bd. Général Wahis – Generaal Wahislaan 21

B – 1030 BRUXELLES – BRUSSEL

E-mail: Marco.Fritz@ecosystems.be

Tel.: ++32 (0)2 646 69 50

Fax: ++32 (0)2 646 84 66

A 2004-ben nyert pályázatok rövid bemutatása

A tűzok védelme Magyarországon

Pályázati azonosító: LIFE04/NAT/HU/000109

Kedvezményezett: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság

Kapcsolattartó: Bankovics András (E-mail: bankovicsa@knp.hu)

Partnerek: Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Fertő–Hanság Nemzeti Park Igazgatóság,

Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, Körös–Maros Nemzeti Park Igazgatóság,

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Tiszatáj Közalapítvány,

BIHAR Természetvédelmi és Kulturális Értéktörző Közalapítvány, Nyugat-Magyarországi Egyetem

Társfinanszírozó: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Észak-Magyarországi Áramszolgáltató Rt.

A projekt időtartama: 2004. október – 2008. szeptember

A projekt célja a globálisan veszélyeztetett, Magyarországon fokozottan védett tűzok (*Otis tarda*) „élőhelyén történő” védelmének kiterjesztése, illetve a projekt 4 éves időszaka alatt a tűzokállomány 10%-os növekedésének elérése. A tűzok hazai állománya az elmúlt évtizedekben jelentősen megfogyatkozott, az 1970-es években megfigyelt 3000-ról 1200 példányra csökkent. A csökkenésért legfőképpen az intenzív mezőgazdasági termelés tehető felelőssé, bár az állomány megfogyatkozásában kétségtelenül nagy szerepe van a vonulási veszteségeknek is. Szükségessé vált egy nemzeti szinten koordinált program, mely összehangolt intézkedései révén a negatív folyamatot megállíthatja. A projekt a következő tevékenységeket foglalja magában: élőhelyvédelmi intézkedések végrehajtása és kezelési tervek kidolgozása 9 régió különleges madárvédelmi területeire; földvásárlás és az így megszerzett területeken speciális tűzokvédelmi intézkedések megvalósítása; tűzokkíméleti területek létrehozása; a pusztulást okozó főbb tényezők csökkentése; aktív kommunikáció a gazdálkodókkal, vadgazdálkodókkal, politikai döntéshozókkal helyi és országos szinten; valamint monitorozás.

Írta: Bankovics András

A rákosi vipera (*Vipera ursinii rakosiensis*) hosszú távú megőrzésének megalapozása

Pályázati azonosító: LIFE04/NAT/HU/000116

Kedvezményezett: Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

Kapcsolattartó: Halpern Bálint (E-mail: balint.halpern@axelero.hu)

Partnerek: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság, Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság

Társfinanszírozó: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

A projekt időtartama: 2004. január – 2007. december

A rákosi vipera (*Vipera ursinii rakosiensis*) a 20. század során folyamatosan visszaszorult, és a hajdani Kárpát-medencei elterjedés napjainkra néhány magyarországi – a Hanság és Kiskunság területén található – szigetszerű populációra zsugorodott az intenzív mezőgazdasági technológiák térhódítása és a különféle célokra történő állatgyűjtés következtében. A rákosi vipera fokozottan védett, többek között az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletén is szerepel. Jelenleg a magyar gerinces fauna elismerten legvesélyeztetettebb faja, teljes magyarországi állományát 500 példánynál is kevesebbre becsülik. A projekt célja a kipusztulással közvetlenül veszélyeztetett rákosi vipera végleges eltűnésének megelőzése, a hosszú távú fennmaradás feltételeinek biztosítása. A projekt a következő tevékenységeket foglalja magában: gyeprekonstrukció; Rákosivipera-védelmi Központ kialakítása és működtetése; állománymonitoring és kapcsolódó kutatások; a lakosság informálása, szemléletformálása a faj helyzetéről, illetve a védelem fontosságáról.

Írta: Halpern Bálint

Gyepterületek rehabilitációja és mocsarak védelme az egyek-pusztakócsi mocsárrendszer területén

Pályázati azonosító: LIFE04/NAT/HU/000119

Kedvezményezett: Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

Kapcsolattartó: dr. Lengyel Szabolcs (E-mail: szabolcs@delfin.unideb.hu)

Partner: Debreceni Egyetem, Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék

A projekt időtartama: 2004. szeptember – 2008. december

A projekt az egyek-pusztakócsi mocsárrendszer tájszintű rehabilitációjának második ütemét öleli fel, célja a füves területek helyreállítása és az első ütemben rehabilitált mocsarak védelme. A projekt területén foltokban vagy degradált formában megtalálhatóak a helyreállítás célját képező élőhelytípusok (pannon szikes gyepék és löszpusztagyepék). A feldarabolódáson túl e gyepterületeket a mezőgazdasági vegyszerek bemosódása és beszivárgása, a libatelepek káros hatása és a megfelelő kezelés hiánya fenyegeti. A projekt általános célja a feldarabolódás és a mezőgazdasági művelés gyepkeire és mocsarakra gyakorolt káros hatásainak csökkentése, az optimális természetvédelmi kezelés tervezése és kivitelezése. A specifikus célok a következők: a gyepék helyreállítása jelenlegi szántóterületeken, visszagyepesítés; a libatelepek felszámolása, juhlegeltetés kialakítása; a gyepkezelésben meglévő területi különbségek kiegyenlítése a legeltetés fejlesztésével; a mocsári élőhelyeken a biológiai sokféleség növelése legeltetéssel és égetéssel; az EU által is védett vízmadár- és ragadozómadár-fajok élőhelyeinek védelme és fejlesztése.

Írta: dr. Lengyel Szabolcs

A Beregi-síkság komplex élőhely-rehabilitációja (Északkelet-Magyarország) A dagadólápok, az átmeneti lápok, a síklápok, valamint a fás legelők és a gyepterületek helyreállítása és hosszú távú fenntartása

Pályázati azonosító: LIFE04/NAT/HU/000118

Kedvezményezett: Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

Kapcsolattartó: Olajos Péter (E-mail: olaj@www.hnp.hu)

A projekt időtartama: 2005. január – 2008. december

A pályázat célja a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság természetvédelmi kezelésében lévő, északkelet-magyarországi vizes élőhelyek komplex rehabilitációja. A területen hét különböző közösségi jelentőségű élőhelytípus fordul elő, amelyek közül az élőhelyvédelmi irányelv alapján kiemelt jelentőségűek a dagadólápok, a pannon gyertyános tölgyesek és a fűz-, nyár-, éger-, kőrísligetek/ligeterdők. A dagadólápok különösen fontosak, hiszen rendkívül ritkán fordulnak elő ezen a földrajzi szélességen, és csak nagyon speciális mikroklimatikus viszonyok esetén alakulnak ki az Alföldön. Ennek az élőhelytípusnak a különleges – európai mércével is kiemelkedő – értékét tovább növeli, hogy ezek a tőzeglápok képviselik az ilyen típusú ökoszisztémák legdélebbi maradványát Európában. A terület évtizedekig az emberi tevékenység okozta degradációnak volt kitéve, melynek hatására e fontos élőhelytípusok természeti értékei drámaian csökkentek. A fent felsorolt okok alátámasztják a tájrehabilitáció szükségességét. A projektben szereplő tevékenységek: a meglévő vízellátó rendszerek felújítása; bizonyos területek elkerítése a legértékesebb lápok (Báb-tava és Nyíres-tó) megőrzése érdekében; záróműtárgyak létesítése, csatornák megszüntetése, fenékküszöbök kialakítása a területek vízháztartásának javítása céljából; pufferzónák kialakítása; monitorozás és vízháztartási modell fejlesztése.

Írta: dr. Kiss Béla és Olajos Péter

Ajánlott címek, honlapok

1. Általános információk:

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Fejlesztési Igazgatóság,
Strukturális Alap Környezetvédelmi Közreműködő Szervezet KIOP Főosztály, LIFE Iroda

Cím: 1012 Budapest, Mészáros utca 58/A

Kapcsolattartó:

Vécseiné dr. Czégér Zsuzsanna főosztályvezető

Tel.: 1/224-9116, Fax: 1/224-9146

E-mail: czeger@mail.kvvm.hu

Szőke Noémi projektmenedzser

Tel.: 1/224-9135, Fax: 1/224-9146

E-mail: szoke@mail.kvvm.hu

2. Szakmai információk a természetvédelmi célú LIFE programról:

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Természetvédelmi Hivatal

Cím: 1121 Budapest, Költő utca 21.

Kapcsolattartó:

dr. Magyar Gábor főosztályvezető-helyettes

Tel.: 1/275-4504, Fax: 1/391-1785

E-mail: magyar@mail.kvvm.hu

Sashalmi Éva tanácsos

Tel.: 1/391-1758, Fax: 1/391-1785

E-mail: sashalmi@mail.kvvm.hu

3. Ajánlott honlapok:

<http://www.fi.kvvm.hu/bm/life>

<http://europa.eu.int/comm/environment/life/home.htm>

A pályázat benyújtásához szükséges dokumentumok elérhetősége:

<http://europa.eu.int/comm/environment/life/funding/index.htm>

Kapcsolódó dokumentumok elérhetősége:

<http://europa.eu.int/comm/environment/life/funding/documents.htm>

Környezetvédelmi
és Vízügyi
Minisztérium

*A kiadvány 100%-ig újrahasznosított hulladékpapírból,
klórszármarékok és optikai fehérítő felhasználása nélkül
előállított ofsetpapírra készült.*